

UDK 929 Sertić, T. "1918/1945"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 8. svibnja 2000.

Ustaški pukovnik i general Tomislav Sertić

MARIO JAREB

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor obrađuje životni put ustaškog pukovnika i generala Tomislava Sertića, istaknutog vojnika i zapovjednika oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske. Njegovo djelovanje tijekom Drugog svjetskog rata i tragični kraj koji ga je snašao 1945. ne govore samo o njegovoj sudbini kao pojedinca, nego još više o njemu kao primjeru hrvatskog časnika koji se snalazio i djelovao u tragičnim ratnim okolnostima

Istraživanje hrvatske vojne povijesti tijekom Drugog svjetskog rata važna je zadaća koja još uvijek stoji pred povjesničarima, a u svezi s tim treba istražiti i sudbine istaknutih zapovjednika i vojskovođa, među koje spada i ustaški pukovnik i general oružanih snaga Tomislav Sertić.

Jedan od bitnih razloga za pristupanje radu na članku bilo je postojanje većeg broja dokumenata pohranjenih u Hrvatskom povijesnom muzeju, koji se odnose na njega. Naime, g. Mladen Ibler, nećak slikarice Zdenke Sertić,¹ rođakinje T. Sertića, pohranio je na čuvanje u Hrvatski povijesni muzej onaj dio njezine ostavštine koji se odnosi na pokojnoga generala. Ta ostavština čuva se u Dokumentarnoj zbirci XX. stoljeća, u kutiji 42, pod naslovom «Ostavština Tomislava Sertića» (dalje: HPM, OTS), a brigu nad njom vodi kustos zbirke mr. Lucija Benyovsky, koja mi je i omogućila korištenje zbirke, na čemu joj zahvaljujem. Uz to, M. Ibler predao je muzeju i dvije sačuvane odore T. Sertića.²

¹ Zdenka Sertić (Sv. Ivan Zelina, 16. siječnja 1899. – Zagreb, 19. veljače 1986.), slikarica. Osobito se istaknula slikajući hrvatske narodne nošnje. (*Hrvatski leksikon*, svezak II., L-Ž, Naklada leksikon d.o.o., Zagreb, 1997., 419). Uz to, kako opseg članka ne omogućuje iznošenje sličnih podataka za većinu spomenutih osoba, čitatelja upućujem na leksikon skupine autora *Tko je tko u NDH*, Minerva, Zagreb, 1997. (dalje: *Tko je tko u NDH*), u kojem je objavljen 1121 životopis osoba povezanih s Nezavisnom Državom Hrvatskom.

² HPM, Zbirka vojnih odora, P.I. (privremeni inventar) 2295. Riječ je o dvije surke, dva para hlača, dvije kape, jednom pojasu s kopčom, jednoj vojničkoj košulji i kravati. Zbirku vodi kustosica Jelena Borošak-Marjanović, koja mu je i omogućila razgledavanje Sertićevih odora, na čemu joj zahvaljujem.

Prezime:

S E R T I Ć

Matični list

Broj: _____

1. Prezime i ime	SERTIĆ Tomislav					
2. Čin, rod zvanja ili struke	ust., pukovnik					
3. Dan, mjesec, godina i mjesto rođenja	1. I. 1903 Udbina					
4. Gdje je završio	Udbina župa Lika-Sacka					
5. Vjera i narodnost	rkt. Hrvat					
6. Kada je i gdje položio prisegu Foglarstvu	u siječnju 1941 u Pisci -Italija					
7. Dan, mjesec i godina stupanja u sastavku djelatnu službu i P. T. S.	2. rujna 1940 u					
8. Da li je ranije služio u kojoj vojsci/od kada i do kada	u Jug. vojsci od 1.XII. 1918 do 27. VIII. 1940					
9. Škole: <ul style="list-style-type: none"> a) u godinama koje i gdje ima li dokumenta b) u vojsci, koje i ima li dokumenta 	4. raz. gimnazija u Zagrebu, trgovač. akademiju s akturom u Dubrovniku dokumenta nema vojnu školu u Mariboru, vojnu akademiju u Beogradu					
10. Koje jezike govori, čita i piše pored hrvatskog	Njemački, talijanski i francuski - ne piše					
11. Ime roditelja i djevojačko prezime majke	Maté i Barbara rođ. Javor					
12. Oženjen: Broj odobrenja ženidbe. Ime supruga, prezime i ime, vjera, ne oženit i koliko djece imaju sje- nih roditelja (ako su živi)						
13. Udovac od kada	I put	14. Razveden od kada	I put			
	II put		II put			
D J E C A						
15.	I m e	Dan rođenja	Dan smrti	I m e	Dan rođenja	Dan smrti

HPM, Matični list II, gornji dio prve stranice.

U HPM-u, OTS-u postoji više vrsta dokumenata, od kojih bi istaknuo dokumente koji potječu iz Sertićeva dossiera iz stožera Ustaške vojnice.³

Koristeći se dokumentima iz spomenute ostavštine, M. Ibler je 1995. u tjedniku *Hrvatski obzor* objavio podlistak u dva nastavka o odnosima Zdenke Sertić i T. Sertića.⁴ Pritom ističem one dijelove podlistaka koji su očito nastali na temelju kazivanja Z. Sertić, budući da dio objavljenih podataka ne nalazi-mo u sačuvanoj dokumentaciji.

Također, bitni su i dokumenti pohranjeni u Hrvatskom državnom arhi-vu.⁵ Nadalje, podatke o T. Sertiću moguće je naći i u nekim od objavljenih

³ Dokumenti se nalaze u košuljici u kojoj su (kako je na njoj zabilježeno) izvorno bili Matični list br. II i jedna «Bilježka k sposobniku». Danas je u košuljici pohranjeno više dokumenata, a prvi je Matični list u kojem je posljednja promjena unesena 30. rujna 1943. te pretpostavljam kako je riječ o spomenutom Matičnom listu br. II (dalje: HPM, Matični list II.). U košuljici je sačuvano također nekoliko «Bilježki k sposobniku». Prve od njih (izvornik i jedna kopija), za razdoblje od 25. siječnja do 1. svibnja 1943., sastavljene su 7. svibnja 1943. u Vrhovnom nadzorničtvu oružanih snaga (dalje: HPM, Bilješke I). «Bilježke k sposobniku» za razdoblje od 1. svibnja do 30. rujna 1943., sastavljene u Vrhovnom nadzorničtvu OS-a 30. rujna 1943. (dalje: HPM, Bilješke II). «Bilježke k sposobniku», za razdoblje od 1. svibnja do 31. listopada 1943. su iz stožera Ustaške vojnice, a sastavljene su 31. listopada 1943.

⁴ Podlistak je objavljen pod naslovom «Zdenka i Tomislav Sertić - dvije hrvatske sudbine. Sudbina časnika i člana Višeg suda hrvatske vojske u NDH Tomislava Sertića i njegovi odnosi sa slikaricom Zdenkom Sertić»; prvi nastavak «Vidjela sam ga posljednji put», *Hrvatski obzor*, god. I, br. 32, 20. studenoga 1995., 58.-60. (dalje: IBLER, Podlistak, I); drugi nastavak, «Beograd ne zna što je 'Pietà', *Hrvatski obzor*, god. I, br. 33, 27. studenoga 1995., 58-60 (dalje: IBLER, Podlistak, II).

⁵ I. HDA, MUP RH, 013.4/3, kutija 63, Saslušni zapisnici ili drugi razni podaci za Boban Rafaela, Bzik Miju, Čuš Otona, Kralj Ćirila, Lahovski Emila, Rukavina Juraja - Jucu, Sertić Tomislava, Servatzy Vjekoslava. Dossier Tomislava Sertića (dalje: HDA, Dossier T. Sertića), 39 Taj dossier sastoji se od više manjih Sertićevih tekstova, nastalih u uvjetima zatočeništva u jugoslavenskom logoru. Velik broj podataka, a napose oni vojnog karaktera završuju najveću pozornost istraživača. Kada opisuje vlastitu djelatnost, stječe se dojam kako je njegova uloga bila svedena na ulogu pasivnog promatrača događaja, što je s obzirom na visoke dužnosti koje je obnašao teško prihvatiti. Opisujući osobe iz vrha NDH T. Sertić je velikim krivcima označio poznate «rasove» (napose Vjekoslava Maksa Luburića). Ipak, najoštrije je, a katkada i vrlo neobjektivan bio prema vojskovođi Slavku Kvaterniku, koji je za njega bio nositelj one koncepcije ustroja oružanih snaga protiv koje je T. Sertić bio od početka do kraja, a to je bila podvojenost Hrvatskih oružanih snaga. 2. HDA, RSUP SRH, SDS, 013.3.14, kutija 60, Podaci za neke domobranske generale, ustaške bojнике i druge, Ustaški pukovnik i domobranski general Tomislav Sertić (dalje: HDA, Podaci), 2 stranice. Ovaj dokument nepoznatog autora i vremena nastanka donosi obilje zanimljivih podataka o Sertićevu ratnom djelovanju, i gotovo u cijelosti skida s njega odgovornost za eventualne ratne zločine, za koje ga je komunistički režim, kojem je nedvojbeno pripadao autor dokumenta, osudio na smrt i likvidirao. Pojedine konstrukcije u tekstu dokumenta navode na pomisao da je on nastao nedugo nakon svršetka rata, kada T. Sertić još nije bio osuđen, no, kako na njemu nije naznačen nikakav nadnevak, to je nemoguće točno utvrditi. 3. U MUP RH, 010.3/1 i 1A, kutija 16, Bivša Jugoslavenska Vojno-obaveštajna služba (dalje: HDA, VOS) ima podataka o Sertićevu bijegu u inozemstvo 1940. Riječ je o elaboratu u tri knjige, koje je od 1948. do 1949. sastavila Kontra obavještajna služba J.A./ III. odeljenje, a podaci o T. Sertiću nalaze se u knjizi I, poglavlje «Štab utvrđivanja», 133-134., (dalje: HDA, VOS, II), te u knjizi III, u popisu osoba koje su evidentirale oba-

memoara, od kojih ističem one Ivana Meštrovića⁶ i Ive Rojnice.⁷ Kraći životopis T. Sertića nedavno je objavljen u knjizi *Tko je tko u NDH*.⁸ Podataka o T. Sertiću ima na stranicama službenih vojnih listova NDH,⁹ a također i na stranicama ostalog tiska NDH, pri čemu se ističu objavljeni Sertićevi govori i članci, od kojih su neki sačuvani u rukopisu u Hrvatskom povijesnom muzeju.¹⁰

Na posljedku, podataka o djelovanju T. Sertića ima i na stranicama rado-va izdanih u zemlji nakon 1945., a od njih ističem radove Bogdana Krizmana i Mladena Colića.

Tomislav Sertić rodio se u Udolini 21. prosinca 1902.¹¹ te se kao i mnogi Ličani odlučio za vojni poziv. Stoga je završio vojnu realku u Mariboru te vojnu akademiju u Beogradu.¹² Nakon svršetka školovanja promaknut je u čin

vještajne službe Kraljevine Jugoslavije kao špijune ili osobe sumnjive po špijunaži, 117. (dalje: HDA, VOS, II).

⁶ Ivan MEŠTROVIĆ, *Uspomene na političke ljude i događaje* (dalje: MEŠTROVIĆ, *Uspomene*), III. izdanje, NZMH, Zagreb, 1992.

⁷ Ivo ROJNICA, *Susreti i doživljaji. Razdoblje od 1938. do 1975. u mojim sjećanjima* (dalje: ROJNICA, *Susreti i doživljaji*), Knjiga prva: 1938-1945., predgovor: Ivo Bogdan, 2. izdanje, DoNeHa, Zagreb, 1995.

⁸ *Tko je tko u NDH*, 357.

⁹ *Vjestnik Ministarstva Hrvatskog domobranstva. Osobni poslovi*, Zagreb, i *Službeni vjestnik Ustaške vojnice*, Zagreb, (dalje: *SVUV*). Kada su u siječnju 1943. Ustaška vojnica i Hrvatsko domobranstvo došli u djelokrug novoosnovanog Ministarstva oružanih snaga (MINORS), *SVUV* je prestao izlaziti, a njegov dotadašnji sadržaj objavljivan je u *Vjestniku Ministarstva oružanih snaga. Osobni poslovi*, Zagreb (dalje: *Vjestnik MINORS-a*), što je bio novi naslov *Vjestnika Ministarstva Hrvatskog domobranstva. Osobni poslovi*.

¹⁰ Sačuvani su rukopisi 9 različitih tekstova, od kojih su neki u više inačica.

¹¹ U HPM, OTS, Optužnica javnog tužioca Demokratske Federativne Jugoslavije protiv 34 visoka časnika Hrvatskih oružanih snaga od 29. kolovoza 1945. godine (dalje: HPM, Optužnica), I, navedena je godina 1903., a u HPM, Matični list II, stoji nadnevak 1. siječnja 1903. Mati T. Sertića Barbara je na jednom listu papira pohranjenom u HPM, OTS (M. Ibler ga je označio naljepnicom na kojoj stoji: «Ceduljica Tomine mame, Barbare Sertić rod. Javor, koju je dala teti Zdenki»), zapisala da je rođen 21. prosinca 1902. u četiri sata poslije podne, a kršten «po novoj Godini 1903....15. Dana svoga rođenja», što upućuje na to da je u HPM, Matični list II, a kasnije i u drugim dokumentima, umjesto dana rođenja naveden dan krštenja.

¹² HPM, Matični list II, rubrika 9 («Svršene škole»), 1. Tu stoji kako je u građanstvu pohađao 4 razreda gimnazije u Zagrebu, a zatim trgovačku akademiju u Dubrovniku, no zbog nepostojanja dokumenata nije navedeno kada je koju školu završio. Ipak, pretpostavljam kako je građansko školovanje završio tijekom Prvog svjetskog rata, kada je, pretpostavljam, nastavio s vojnim školovanjem u Mariboru, gdje ga je najvjerojatnije i zatekao slom Monarhije 1918. Podaci iz HPM, Matični list II, rubrika 8 («Da li je ranije služio u kojoj vojsci i do kada»), I, upućuju na to da Sertić nije prekidao školovanje zbog novih prilika (kao pripadnik vojske nove, jugoslavenske države vođen je od dana njezina osnivanja 1. prosinca 1918. godine). T. Sertić je promaknut u čin poručnika u rujnu 1923. godine, što upućuje na to da je završio Nižu i Višu školu Vojne akademije (završetkom samo Niže škole dobio se čin potporučnika), odnosno da je na njoj proveo ukupno 4 godine (podaci o Vojnoj akademiji preuzeti iz M. Bje-lajac, *Vojaska Kraljevine SHS/Jugoslavije 1922-1935*, Institut za noviju historiju Srbije, Beograd, 1994, 54, te Vladimir G. Cukavac, «Vojna Akademija», *Naša vojska u ratu i miru. Veli-*

poručnika Jugoslavenske vojske 6. rujna 1923. te je nastupio na djelatnu vojnu službu. Dostupni podaci navode na to da je Sertićeva karijera išla ustaljenim tijekom i bez nekih većih problema.¹³

Ipak, 27. kolovoza 1940. tadašnji jugoslavenski major (bojnik) T. Sertić bježi u Mađarsku da bi na poslijetku prešao u Italiju i pridružio se Ustaškom pokretu. T. Sertić je kao hrvatski časnik i domoljub¹⁴ bio nezadovoljan neravnopravnošću Hrvata u jugoslavenskoj vojsci, na što upućuje i kopija molbe Sertićeve rodbine maršalu Titu od 22. lipnja 1945. godine,¹⁵ u kojoj se tvrdilo kako je T. Sertić napustio jugoslavensku vojsku «jer je vidio, kako generalska klika, velikosrpske čaršije i politička korupcija truju i rastaču tu vojsku.»¹⁶ U obrazloženju optužnice iz 1945.¹⁷ stoji da je T. Sertić napustivši zemlju došao prvo u Mađarsku, da bi se kasnije prebacio u Italiju te se tvrdi da je stupio «u kontakt sa teroristima Didom Kvaternikom, Mijom Bzikom, Antom Pavelićem i drugima», a u djelatnu ustašku službu stupio je 2. rujna 1940.,¹⁸ što se može protumačiti i kao dan kada je došao u doticaj s ustaškim predstavnicima u inozemstvu. Na žalost, iz prikupljenih izvora nije moguće detaljno opisati Serti-

---

ki vojni almanah 1937., s.l. et s.a., 33-38). Prema tome, T. Sertić je vojnu realnu najvjerojatnije završio u šk. god. 1918./19., a u Vojnu akademiju je stupio u šk. god. 1919./20.

¹³ HPM, Matični list II, rubrike 17. («Promaknuća u činove») i 18. («Svršeni tečajevi i u kojoj vojsci»), 2. Nakon promaknuća u čin poručnika T. Sertić je dobivao promaknuća u redovitim razmacima od 3 do 5 godina. U čin natporučnika promaknut je 6. rujna 1927., u čin satnika 31. prosinca 1931., u čin nadsatnika 31. prosinca 1934. te na poslijetku u čin bojnika 6. rujna 1939. što je ujedno bilo i posljednje promaknuće u jugoslavenskoj vojsci (nazivi činova prema Matičnom listu II, gdje su doneseni u hrvatskom prijevodu bez navođenja izvornog srpskog naziva, uz iznimku čina bojnika, uz koji je dodan i naziv «major»). Prvi tečaj, «alpinski tečaj», završio je T. Sertić 1929./30. u Francuskoj, a «visoki alpinski tečaj» na Triglavu 1931. godine. 1936. završio je školu gađanja u Sarajevu i Kalinoviku te «komendantski kurs» u Kalinoviku 1938.

¹⁴ U HDA, Podaci, stoji: «Još u školama ispoljavao je frankovluk i krajnji hrvatski separatizam. Izgleda da je te osjećaje gajio i kasnije i da je u tom smislu bio i povezan sa ilegalnim grupama,...»

¹⁵ HPM, OTS, kopija molbe rodbine T. Sertića maršalu Titu od 22. lipnja 1945.

¹⁶ Slične tvrdnje nalazimo i u drugim dokumentima sačuvanim u HPM-u, OTS-u. U konceptu molbe rodbine T. Sertića Višem vojnom sudu Ministarstva narodne obrane u Beogradu od 22. lipnja 1945. navodi se: «Njegov glavni grijeh bio je, što je tražeći oslobođenje Hrvata od hegemonije koju je provodio ne srpski narod, nego jedna velikosrpska klika, zabludio na put ustaštva,...». Uz tu molbu dolazi i kopija izjave rodbine i prijatelja T. Sertića (u HPM, OTS-u sačuvan je njezin koncept), također sastavljene 22. lipnja 1945. (dalje: HPM, Izjava) godine, u kojoj se tvrdi: «Prišao je ustašama samo zato, jer su mu ustaške vođe prikazali da im je cilj oslobođenje Hrvata od velikosrpske i kapitalističke hegemonije, bez ikakvih protusrpskih tendencije i bez hegemonije Njemačke i Italije.» U nastavku Izjave tvrdi se da se Sertić suprotstavljao ustaškim zločinima tijekom rata, a navedeno je i više konkretnih primjera. Kao oni koji potvrđuju istinitost tog odjeljka navedeni su «dr. A. Stepinac, nadbiskup zagrebački, dr. Stanko Ibler, kapetan JA. Hatzova 17, Božidar Kunc, muzičar, Zgb Pod Zidom 3, dr. Bruno Halle, Černomerec, Zgb.» Na kopiji nema izvornih potpisa tih osoba, no, s obzirom na javni karakter dokumenta pretpostavljam da se oni uistinu nalaze na izvorniku.

¹⁷ HPM, Optužnica, 9

¹⁸ HPM, Matični list II, rubrika 7 («Dan, mjesec i godina stupanja u ustašku djelatnu službu i P.T.S.»), 1.

čvo prebacivanje u inozemstvo. Nesumnjivo je kako je on prije svoga bijega došao do zaključka kako je izlaz u pristupanju Ustaškom pokretu koji je nudio rušenje Jugoslavije i uspostavu nezavisne hrvatske države te posebne hrvatske vojske. Izvori ne daju odgovor na pitanje je li on do zaključaka o Ustaškom pokretu došao u prvom redu na temelju doticaja s osobama ustaškog usmjerenja, koje su upravo u nekoliko godina koje su prethodile njegovu bijegu u inozemstvo značajno pojačale svoju djelatnost u zemlji ili je pak bila riječ u njegovu prihvaćanju ustaških ideja preko brošura i drugih tiskovina.¹⁹ Ipak, nedvojbeno je kako je on prije bijega u inozemstvo bio povezan s pripadnicima ustaškog pokreta u zemlji. Prema M. Coliću,²⁰ T. Sertić je kao jugoslavenski časnik prikupljao vojne podatke i dostavljao ih bojniku Adolfu Sabljaku, «koji je u 'Uzdancima' imao zadatak da rukovodi vojnom špijunažom, vrši povezivanje sa oficirima Hrvatima u kraljevskoj jugoslavenskoj vojsci, da od njih prikuplja podatke vojnog karaktera i vrbuje ih za ustaški pokret». Vlada Milićević je u svom izvješću od 15. lipnja 1941.²¹ tvrdio da je «saznao.....za mnoga naša vojna obaveštenja, a koja su dolazila od pukovnika iz Zagreba, kao i od majora Tomislava Sertića, zvanog u konspiraciji 'Seka', koji je ova doturao preko Pavao Došena na Rijeku. Sertić je angažovao i jednog svog prijatelja majora u Ogulinu, čijeg se imena ne sećam ali znam da je uhapšen od naših vojnih vlasti, a posle begstva Sertića iz zemlje. O svemu sam bio obavestio svoje Ministarstvo moleći hitnu istragu ali u međuvremenu se stvar otkriva i

¹⁹ Poseban poticaj za djelatnost osoba i skupina ustaške orijentacije bio je povratak dijela ustaških emigranata iz Italije, na temelju sporazuma koji su 25. ožujka 1937. u Beogradu postigli predsjednik jugoslavenske vlade Milan Stojadinović i talijanski ministar vanjskih poslova grof Galeazzo Ciano. Tada je došlo do izdavanja većeg broja listova koji su nastojali legalno promicati proustaške ideje, zbog čega su često bili zabranjivani i plijenjeni. Također, u zemlji su šireni i ilegalni ustaški leci i brošure u kojima su se otvoreno promicale zabranjene ustaške ideje. U nedostatku izvora teško je tvrditi kakva je bila Sertićeva povezanost s članovima ustaškog pokreta. Nedvojbeno je da se s proustaškim idejama susretao na stranicama tiska te u ilegalnim lecima i brošurama, što potvrđuje njegov iskaz dan u istrazi 1945., a djelomično prenesen u obrazloženju spomenute optužnice (HPM, Optužnica, 17): «Pošto sam se upoznao sa ustaškim načelima kroz brošure došao sam do zaključka da ustaški pokret ima za cilj stvaranje kako politički[e] tako i vojnički[e] moći hrvatske države. [ne]čiko u izvorniku. [J]a sam iskreno i sa oduševljenjem prionuo na posao u interesu moga Hrvatskog naroda.»

²⁰ Mladen COLIĆ, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska*, Delta-pres, Beograd, 1973., 54 (dalje: COLIĆ, *Takozvana NDH*). O djelatnosti A. Sabljaka pisao je i B. KRIZMAN, *Ante Pavelić i ustaše*, Globus, Zagreb, 1986., 367. (dalje: KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*), no Sertića nigdje nije spomenuo. Prema HDA, VOS, II, 133, T. Sertić je tada, kao zapovjednik jedne bojne, bio na udjelbi u XII. planinskoj pukovniji jugoslavenske vojske. Prema HDA, VOS, III, 117, ta je pukovnija imala sjedište u Delnicama. Isti izvor tvrdi da je Sertić bio «špijun italijanske obavještajne službe. Iz bojazni pred hapšenjem pobjegao u Italiju.» Prema HDA, Podaci, T. Sertić je «1940 god. sa položaja komandanta planinskog bataljona u Gerovu (Slovenija) prebjegao u Italiju», koji je, dakle, bio u sastavu navedene XII. planinske pukovnije.

²¹ Izvješće Vlade Milićevića, «Savetnika Ministarstva unutr. poslova – biv. delegata Ministarstva u Rimu», predsjedniku Ministarskog savjeta Kraljevine Jugoslavije u Londonu od 15. lipnja 1941. (dalje: Izvješće V. Milićevića), B. KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, drugi svezak (Pavelić – Posljednji Hitlerov saveznik), Globus, Zagreb, 1986., 377-394. (dalje: KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*). Podaci o djelatnosti T. Sertića, 389-390.

nastaju prva begstva iz naše zemlje: Marijan Šimić, Došen, Sertić,.....Sertić je prvo izbegao u Mađarsku, a zatim je doputovao u Fiorenciju, gde je ostao u saradnji sa Pavelićem na vojnim stvarima. Ovde se najbolje pokazalo da je Pavelić imao svoje ljude u našoj policiji i da mu je sve otkriveno, pa su se tako na vreme mogli spasti od hapšenja ovi njegovi glavni agenti.» M. Colić tvrdi kako su «bijeg.....omogućili ustaše ubačeni u zagrebačku policiju, tako što su ih na vrijeme obavijestili o namjeravanom hapšenju.»²² Prema dostupnim podacima prebacivanje T. Sertića u inozemstvo organizirao je odvjetnik iz Đurđevca i istaknuti ustaški prvak na tom području dr. Vladimir Sabolić.²³ O Sertićevoj povezanosti s pripadnicima ustaškog pokreta u zemlji posredno svjedoči i navod iz spomenute optužnice, u kojem se tvrdi da «zbog veza sa ustašama emigrira iz naše zemlje.»²⁴

Nakon što je T. Sertić pobjegao u inozemstvo «Glavni djeneralštab je tražio od IV. armijske oblasti, a ova od Štaba utvrđivanja» provjeru podataka trojice hrvatskih časnika, Sertićevih prijatelja. U provjeri je trebalo navesti kakvog su držanja ti časnici bili u «nacionalnom i političkom pogledu i da li su naklonjeni frankovačkoj akciji.»²⁵ Istragu je vodio general Leon Rupnik koji je nastojao zaštititi osumnjičene, što mu je i uspjelo.²⁶

V. Servatzky navodi da je T. Sertić oko Božića 1940. došao u grad Lucca, gdje je bila veća ustaška skupina, ali je «nakon kratkog vremena odanle premješten jer je naišao na opoziciju sa strane Pečnikara i Herenčića koji su uvijek tvrdili da su političari a ne vojnici.»²⁷ U ožujku 1941. živio je u gradu Greve, u okolici Lucce.²⁸ U siječnju 1941. je u gradu Pisi položio ustašku prisegu,²⁹ a veljači iste godine bio je promaknut u čin ustaškog dopukovnika,³⁰ što ga je svrstalo u red malobrojnih ustaških viših časnika, uz to sa stručnim znanjem i iskustvom.

Krajem ožujka 1941. Kraljevina Jugoslavija pristupila je Trojnom paktu, no prevrat od 27. istog mjeseca naglo je promijenio njezin položaj prema državama Osovine i otvorio nove mogućnosti Ustaškom pokretu. T. Sertić je 27. ožujka 1941. u jednom razgovoru, ne znajući još za razvoj događaja u Beogradu, tvrdio (jamačno na temelju svoga vojnog iskustva) da će Srbi uskoro pre-

²² COLIĆ, *Takozvana NDH*, 54.

²³ «Naša Velika župa Posavje», *Posavska Hrvatska. Hrvatsko ustaško glasilo za Veliku župu Posavje*, god. III., broj 8, Brod na Savi (danas: Slavonski Brod), 9. kolovoza 1941., 1. U navedenom članku objavljen je kraći životopis dr. Vladimira Sabolića, tadašnjeg velikog župana Velike župe Posavje sa sjedištem u Brodu na Savi.

²⁴ HPM, Optužnica, 9.

²⁵ HDA, VOS, II, 133. Riječ je bila o satnicima (kapetanima), Božidaru Jelači, Josipu Vraniću, te Marijanu Josiću.

²⁶ *Isto*, 134.

²⁷ KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, 430.

²⁸ *Eugen Dido Kvaternik. Sjećanja i zapazanja 1925-1945. Prilozi za hrvatsku povijest*, uredio dr. Jere JAREB, Naklada Starčević, Zagreb, 1995., 15. (dalje: *E. D. Kvaternik-sjećanja*)

²⁹ HPM, Matični list II, rubrika 6 («Kada i gdje je položio prisegu Poglavniku»), 1.

³⁰ *Isto*, rubrika 17. («Promaknuća u činove»). 2

kršiti dogovor i pružiti otpor Nijemcima.³¹ Prema V. Miličeviću T. Sertić je bio u pratnji dr. Ante Pavelića kada je ovaj 28. ožujka doputovao u Rim na poziv Philippa Anfusa, glavarata talijanskog ministra vanjskih poslova G. Ciana. T. Sertić je sudjelovao na nekim sastancima na kojima se očito razgovaralo o vojnoj problematiki.³² Inače, glavni cilj Pavelićeva putovanja u Rim bio je sastanak s Mussolinijem koji je održan 29. ožujka 1941. u Villi Torlonia, rezidenciji talijanskog predsjednika vlade.

Izbijanjem travanjskog rata i uspostavom Nezavisne Države Hrvatske T. Sertić se s ustaškom emigrantskom skupinom vratio u Hrvatsku i počeo svojim djelovanjem na ustrojavanju ustaških vojnih postrojbi.

Uvjeti u kojima je tadašnji dopukovnik T. Sertić djelovao bili su više nego nepovoljni. U stvarnosti je tada postojala tek jedna organizirana ustaška postrojba, ona koja je ustrojena još u Italiji i koja se pod vodstvom Poglavnika dr. Ante Pavelića prebacila u Hrvatsku, i gdje je prvih tjedana postojanja NDH djelovala uglavnom kao osobna straža Poglavnika u Zagrebu, snage tek nešto više od dvije satnije.³³ Iz nje je kasnije nastala Poglavnikova tjelesna bojna (PTB), koja je od sredine 1942. godine djelovala kao počasna, nedjelatna postrojba, čijim su pripadnicima osim spomenutih ustaša-povratnika tijekom cijelog razdoblja NDH imenovani istaknuti državni dužnosnici i dužnosnici Ustaškog pokreta. Pripadnikom PTB-a bio je i T. Sertić.³⁴ Uz tu postrojbu, na čitavom području NDH bile su tijekom travnja i svibnja osnovane brojne ustaške postrojbe, koje su se međusobno znatno razlikovale po svom sastavu, ustroju, opremljenosti i po vojničkoj izobrazbi svojih članova.³⁵ U cjelini gleda-

³¹ E.D. Kvaternik-sjećanja, 19.

³² Izvješće V. Miličevića, KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, 393.

³³ Prema dostupnim podacima ta postrojba brojila je u svemu od 250 do 400 pripadnika, od kojih nisu svi nastupali u praksi kao njezini pripadnici, budući da su kao dužnosnici Ustaškog pokreta preuzeli visoke dužnosti u državnoj upravi i Ustaškom pokretu. Skupina postrojena u Italiji brojila je 230 pripadnika, a njoj je prvih dana boravka u Hrvatskoj pridružen određeni broj bivših ustaških emigranata koji su se u zemlju vratili tijekom 1937. i 1938.

³⁴ Kao posebna postrojba spominje se ona, kao «Bojnica Glavnog Ustaškog Stana», prvi put u «Odredbi o Ustaškoj vojnici», koju je donio Poglavnik 10. svibnja 1941., a objavljena je, među ostalim, i u *SVUV*, god. I, br. 1, 1. ožujka 1942., 1. U kasnijim odredbama spominje se ista pod različitim imenima, da bi na poslijetku dobila ime «Poglavnikova tjelesna bojna» (PTB), pod kojim je djelovala sve do svibnja 1945. godine. PTB je kao djelatna postrojba, prema Dragutinu D. DOŠENU, *PTS*, Zagreb, 1944., 10, prestala postojati 15. svibnja 1942., kada je, kao stvarna vojna postrojba, osnovan Poglavnikov tjelesni sdrug (PTS), čijim zapovjednikom je bio imenovan ustaški pukovnik Ante Moškov, koji je ujedno nosio i naslov zapovjednika PTB-a. Inače su pripadnici te bojne, bez obzira na njihove udjelbe, na laticama odore gotovo uvijek nosili oznake pripadnosti PTB-u.

³⁵ Većina postrojbi bila je tada osnivana na poticaj lokalnih, često samoproglašanih, ustaških dužnosnika diljem države. Pri tome je bila riječ o postrojbama od kojih su neke brojale tek nekoliko pripadnika do cijelih bojni. Brzina kojom su te postrojbe osnivane, nedostatak izobraženih časnika, nepostojanje jasnog zapovjednog lanca i odgovornosti te u velikom broju slučajeva samovolja pojedinaca, pridonosili su, uz općenito nesredene prilike u zemlji, da su one često djelovale krajnje neorganizirano i nevojnički, pri čemu su neki pojedinci i pojedine skupine provodili, zbog osvete za prijeratne velikosrpske zločine, te zbog drugih, često nečas-

no, tadašnje stanje se može ocijeniti kao stanje krajnje neorganiziranosti, spontanosti, a i anarhičnosti.

Iako je od povratka u domovinu tadašnji dopukovnik T. Sertić djelovao na ustrojavanju ustaških postrojbi u cjelini, službeno je «zapovjednikom svih Ustaških Vojnih Jedinica» postavljen odredbom Poglavnika od 3. svibnja 1941. godine.³⁶ Istovremeno je postavljen i za zapovjednika 1. ustaške pukovnije, koju je zatekao u stanju krajnje neorganiziranosti, no uskoro je bio prisiljen napustiti taj položaj, o čemu je opširno pisao u zatvoru poslije rata.³⁷

Uskoro je, kako dalje navodi, došao u sukob s više istaknutih ustaša,³⁸ a među ostalim i s vojskovođom Slavkom Kvaternikom te je, nakon nešto više od dva tjedna zapovijedanja 1. ustaškom pukovnijom, došlo do njegova smjenjivanja s položaja zapovjednika. Sertićeve probleme u vođenju i ustrojavanju 1. ustaške pukovnije te sukob sa S. Kvaternikom spomenuo je prigodom saslušanja pred jugoslavenskim vlastima 1947. godine ustaški pukovnik i general OS-a Ante Moškov.³⁹

Sukobi i nerazumijevanje s većim brojem istaknutih ustaških i vojnih dužnosnika i časnika, napose s tzv. «rasovima», pratili su T. Sertića kroz cijelo vrijeme rata. Jedan od bitnih razloga za sukob s rasovima bili su Sertićevi pokušaji «da pojedine ustaške rasove koliko toliko uokviri u neke propise i kakav takav vojnički red», što je kod njih potenciralo «nezadovoljstvo i neraspoloženje prema njemu»,⁴⁰ što posredno potvrđuje i I. Rojnica: «'rasovi' su mu bacali klipove pod noge, premda je imao višu vojničku naobrazbu, a nitko među 'rasovima' nije imao stručne vojničke spreme.»⁴¹ Uz to, T. Sertić je «rasove» optuživao «da su zločinačkim i ludim postupcima prema pravo-

nih i kriminalnih, razloga, samovolju i nasilje, što je značajno pridonosilo pogoršanju i inače loših prilika.

³⁶ *SVUK*, god. I, br. I, 1. ožujka 1942., 21.

³⁷ HDA, Dossier T. Sertića, 14. Taj dio dossiera objavljen je kao prilog ovom članku, a podaci o događajima u 1. ustaškoj pukovnijini nalaze se na stranicama 306.-307.

³⁸ Riječ je o Sertićevu pokušaju da uhiti i osudi nekoliko visokih ustaških dužnosnika zbog pronevjere, odnosno pljačke velike svote novca na Zagrebačkom zboru u svibnju 1941. godine. Prema HPM, OTS, koncept dopisa rodbine T. Sertića Višem vojnom sudu Ministarstva narodne obrane u Beogradu od 22. lipnja 1945..., T. Sertić je «kada je bila počela pljačka državne i privatne imovine, zatražio... od Pavelića da se to obustavi i da se kazni petoricu viših ustaških funkcionera, koji su bili opljačkali Zagrebački Zbor.» U HDA, Dossier T. Sertića, 14, stoji: «U isto vrijeme povjerenici glavnog ustaškog stana: Čiro Čudina [Čiril Čudina], [Josip] Drezga i [?] Meniga primili su 8,000.000 dinara, pa su im nestali. Ja sam ih dao zatvoriti,... Slijedećeg dana, pošto su ovo bili istaknuti članovi ustaškog pokreta, poglavnik je pozvao mene. Kod njega sam našao Slavka Kvaternika. Poglavnik me je pitao zašto sam dao voditi istragu protiv ovih ljudi i što bi ja s njima učinio: Ja sam odgovorio: 'Ja bi ih objesio na Jelačićevom trgu, tako da svijet vidi da će se kod nas pošteno raditi.' Na to mi je Kvaternik rekao: 'Dok si ti bio srpski časnik, oni su bili ustaše, i sada možeš ići.'»

³⁹ Dijelovi zapisnika sa saslušanja Ante Moškova iz 1947., B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Globus, Zagreb, 1980. Navedeni dio objavljen je na stranici 55.

⁴⁰ HDA, Podaci, 1.

⁴¹ ROJNICA, *Susreti i doživljaji*, 204-205.

slavcima i ostalima upropastili cijelu stvar i doveli NDH u bezizlazni položaj.»⁴²

Pravni temelj za daljnji ustroj ustaških postrojbi postavljen je već 10. svibnja 1941. kada je dr. Ante Pavelić donio «Odredbu o Ustaškoj vojnici»,⁴³ pri čemu se pretpostavlja kako je kao vojni stručnjak T. Sertić imao utjecaja na sastavljanje odredbe. Prema odredbi su ustaške postrojbe, koje su u emigraciji nosile naziv «Ustaška vojska» dobile sada naziv «Ustaška vojnica» (UV), što je upućivalo na njezin budući ustroj i karakter.⁴⁴ UV je trebala biti sastavljena od većeg broja manjih postrojbi, kako bi mogla biti pokretljivija i efikasnija u izvođenju svojih zadaća protiv mogućih unutarnjih protivnika,⁴⁵ a bila je definirana kao dio Ustaškog pokreta,⁴⁶ te se na suradnju s Hrvatskim domobranstvom upućivala uglavnom u pitanjima logistike.

Poseban problem pri ustrojavanju Ustaške vojnice bio je nedostatak dobro izobraženog kadra, napose časnika. Većina hrvatskih časnika koji su služili u bivšoj jugoslavenskoj vojsci stavila se na raspoložbu redovitoj vojsci - Hrvatskom domobranstvu, a tek je neznatan broj odlučio dragovoljno pristupiti Ustaškoj vojnici. Stoga se pristupilo ustrojavanju posebne ustaške časničke škole, koja je trebala u kratkom vremenu izobraziti prvi naraštaj časnika Ustaške vojnice. T. Sertić je već 26. svibnja 1941. godine imenovan zapovjednikom Časničke škole Ustaške vojnice, a uskoro ga je na tom mjestu zateklo i promaknuće u čin ustaškog pukovnika.⁴⁷

On se na položaju zapovjednika navedene škole zadržao do početka studenog 1941. godine. Ipak, njegovo djelovanje u tom razdoblju nije se svodilo

⁴² HDA, Podaci, 2.

⁴³ *SVUV*, god. I, br. 1, 1. ožujka 1942., 1.

⁴⁴ Naziv «Ustaška vojska», koju se u dokumentima Ustaškog pokreta donesenim u emigraciji nazivalo i «hrvatskom narodnom vojskom», trebao je pokazivati da je to tada bila jedina čisto hrvatska vojna postrojba, koja se bori isključivo za hrvatski narod i za uspostavu nezavisne hrvatske države. Uspostavom NDH i ustrojavanjem redovne vojske dotadašnja Ustaška vojska, odnosno njezino ime, gubi svoje značenje. Naime, tada ustaške postrojbe dobivaju ponajprije zadaću čuvanja države i poretka od unutarnjih protivnika, što ih u temelju razlikuje od redovne vojske. Na to upućuje i izraz «vojnica», prijevod riječi milicija.

⁴⁵ Iz HDA, Dossier T. Sertića, 15, vidljivo je kako je do jeseni 1941. godine ustroj i djelovanje UV bilo temeljeno na satnijama, da bi tek Sertićevim dolaskom na njezino čelu u studenom 1941. došlo do bitnijih promjena.

⁴⁶ Tako se u točki I. navedene «Odredbe o ustaškoj vojnici» izričito navodi: «U sklopu hrvatskog Ustaškog pokreta postrojavaju se posebne vojno-ustaške tvorbe pod imenom Ustaška Vojnica.»

⁴⁷ HPM, Matični list II, rubrika 21 («Udjelbe službovanja»), 2. i *SVUV*, god. I, br. 1, 1. ožujka 1942., 32. Odredba Poglavnika dr. Ante Pavelića o promaknuću potpukovnika Tomislava Sertića u čin pukovnika «s činoredom od dana njegovog imenovanja zapovjednikom ustaške časničke i dočasničke škole.» Dakle, za razliku od imena te škole kako je navedeno u HPM-u, Matični list II., ovdje se naziva «ustaškom časničkom i dočasničkom školom», što njezinu svrhu i zadaću znatno proširuje, budući da je postojanje dobro izobraženog i sposobnog dočasničkog kadra iznimno bitno za normalno djelovanje svake vojske.

samo na rukovođenje djelatnostima škole.⁴⁸ Naime, u rujnu 1941. T. Sertić je zapovijedao postrojbama Ustaške vojnice na prostoru od Banje Luke, Varcar Vakufa (danas: Mrkonjić Grad) i Jajca.⁴⁹ Iz dostupnih izvora nemoguće je zaključiti o kojim je ustaškim postrojbama riječ. Ipak, poznato je kako su u drugoj polovici kolovoza združene oružane snage NDH uz njemačku pomoć na području jugozapadne Bosne izvršile opsežne pothvate koji su imali za cilj uvođenje reda na širokom području koje su u razdoblju od kraja srpnja 1941. zauzeli srpski ustanici.⁵⁰ Dakle, Sertićevo djelovanje treba promatrati u kon-

⁴⁸ HDA, Dossier T. Sertića, 14-15. T. Sertić je tvrdio kako na navedenom mjestu nije imao previše posla budući da je navodno njegov zamjenik, pukovnik Mijo Seletković, postavljen djelomično kako bi ga nadzirao, budući da su ga neke utjecajne ustaške skupine i pojedinci promatrali s nepovjerenjem.

⁴⁹ Kada je 22. prosinca Odredbom Poglavnika dr. Ante Pavelića pukovnik T. Sertić odlikovan Vojničkim redom željeznog trolista III. stupnja s hrastovim grančicama, što je objavljeno u *Vjestniku MINORS-a*, god. III, br. 56, 30. prosinca 1943., 2067, u obrazloženju za dodjelu odličja bilo je navedeno da je «u rujnu 1941. vodio.....s uspjehom osobno u borbama protiv odmetnika na prostoru Banja Luka - Varcar Vakuf jedinice Ustaške vojnice.» Unutar HPM-a, OTS-a, uz ostale dokumente preostale iz dossiera čuvanog u stožeru Ustaške vojnice, sačuvao se i jedan nepopunjeni Matični list, u kojem se nalaze rukom stavljenе bilješke. Tako na stranici 2, unutar rubrike «Promjene», stoji zabilježeno: «U rujnu / Na prostoru Banjaluka - Varcar Vakuf - Jajce». Još zanimljivije je da je za jedan od pothvata izvedenih tijekom rujna 1941. bio tek 22. prosinca 1944. godine odlikovan Velikom srebrnom kolajnom Poglavnika Ante Pavelića za hrabrost. Odredba o dodjeli tog odličja objavljena je u *Vjestniku MINORS-a*, god. V, br. 6, 8. veljače 1945., 360. U obrazloženju je navedeno kako se odličje dodjeljuje «za primjernu osobnu hrabrost i potučeni uspjeh u borbi protiv neprijatelja Nezavisne Države Hrvatske, u rujnu 1941., kada je na čelu svojih postrojba na juriš oslobodio Varcar Vakuf.» Spomenuti nadnevak dodjele odličja naveden je u «Izказu nosilaca 'VELIKE SREBRNE KOLAJNE Poglavnika Ante Pavelića za hrabrost', koji imaju pravo na mjesečni doplatak od Kn 2.000.-, (nastavak br. 14, koji je objavljen u *Narodnim novinama. Službenom listu Nezavisne Države Hrvatske* (dalje: NN), god. CXI, br. 42, 21. veljače 1945., 9.

⁵⁰ Prema podacima objavljenim u knjizi skupine autora *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945*, 1. knjiga (Od sloma Kraljevine Jugoslavije do drugog zasedanja AVNOJ-a), 2. izdanje, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1963., 84.-86., pothvat je počeo 14. kolovoza 1941. na širokom području zapadne Bosne i teka je sljedećih tjedana s promjenjivim uspjehom. Ustanici su potkraj kolovoza razvili znatnu djelatnost na području jugozapadno od Jajca, ugrozili sam grad Jajce i 29. kolovoza 1941. zauzeli Varcar Vakuf. Stoga je, kako je navedeno na stranicama 85-86, «zbog ovakvog razvoja događaja oko Jajca, neprijatelj .. bio prisiljen da izvuče dva bataljona ustaša s područja Bihaca i Bos. Petrovca i da ih uputi prema Jajcu, dok je iz Banje Luke upućen jedan nemački bataljon. Generalštab domobranstva je odlučio da sa ovim pojačanjima i sa dva bataljona 9. domobranskog puka razbije ustanike oko Jajca i Mrkonjić-Grada.... Drugog septembra ustaški bataljoni su najpre razbili ustanike i zauzeli Mrkonjić-Grad (a Nemci i domobrani - Šipovo).» Ustanici koji su zaposjeli Varcar Vakuf bili su uglavnom četnici, iako je među njima bilo i nešto komunisti. Četnički zapovjednik u gradu bio je tada Uroš Drenović, jedan od najistaknutijih četničkih zapovjednika na području BiH tijekom Drugog svjetskog rata. Iako su, kako se to može vidjeti i iz dostupne literature (sjećanja Branka Babića Slovenca, «Promjene s dalekosežnim posljedicama», i Teufika Kadenića Cinkara, «Sa Dankom u Drvar», objavljena u knjizi *Srednja Bosna u NOB. Od formiranja prve čete za Bosansku krajinu do formiranja Trećeg krajiškog NOP odreda /Septembar - Oktobar 1941. godine/ - Sjećanja, članci i dokumenti*, knjiga druga, Banjaluka, 1980., 21-26.), četnici nakon osvajanja grada nastojali eliminirati komuniste, ipak tada nije došlo do njihova potpunog razlaza te su i komunisti zajedno s četnicima sudjelovali u obrani Varcar Vakufa.

tekstu navedenog pothvata, za čije su izvodenje bile prikupljene posebne pothvatne snage čiji je sastav, bojni red i raspored bio privremenog značaja. Stoga je i T. Sertić, tada zapovjednik časničke i dočasničke škole, mogao privremeno biti udijeljen za zapovjednika na području zapadne Bosne. Osim na području BiH, on je prema navodima iz optužnice djelovao i na području rodne Like gdje je «opremio i moralno podgotovio prvu ličku bojnu koja je u borbi protiv partizana Like počinila nečuvene zločine.» Na istom mjestu tvrdi se i da je Sertić «formirao zloglasni I ustaški zdug pod komandom Jure Francetića koji je žario i palio na čitavoj teritoriji Hrvatske.»⁵¹

T. Sertić je 5. studenoga 1941. imenovan glavarem Glavnog stožera Ustaške vojnice.⁵² Na tom položaju on je nastavio ne samo s djelovanjem na bojištima, nego također i s daljnjim ustrojavanjem Ustaške vojnice, za što je bio i odlikovan.⁵³ Naslijedivši na novom položaju pukovnika Franju Lukca, naišao je na vrlo loše stanje. Naime, Lukac nije uspio organizirati stožer, nikakvu administraciju, ni druge službe i odjele nužne za rad. Stoga je T. Sertić prvo našao prostorije, zatim ustrojio stožer, «vršeći podjelu poslova po odjelima i otjecima. U ovom pogledu savjetovao sam se sa generalom [Otonom] Čušom [Čušom], zatim sam tražio časnike iz domobranstva, jer se sa nekim nije dalo ništa učiniti. Kvaternik se je dolje odupirao, jer je smatrao domobranstvo svojom vojskom, koju nije htio slabiti na račun vojnice.» Kad je primio dužnost glavara, UV je imala «čini mi se bez Mostarske (sa njenih devet satnija) nekih 13-14 satnija. Ja sam radio u prošćenja u pogledu zapovjedanja formirao bojnu. Isto tako bilo mi je od strane poglavnika zapovjedeno, da se uvrste u organizirane ustaške bojne i oni dijelovi ustaša, što su samostalno branili svoja mjesta, kada je nastalo u jeseni 1941. god. borba sa četnicima..... Do ljeta 1942 koliko se sjećam bilo je formirano 13 bojni.»⁵⁴

Nedugo nakon imenovanja na položaj glavara T. Sertić je zajedno s više ustaških časnika bio formalno primljen i u Hrvatsko domobranstvo, u činu domobranskog pukovnika.⁵⁵ Dakako, riječ je bila više o odavanju počasti primljenim ustaškim časnicima, nego o stvarnoj promjeni njihova vojnog položaja, budući da su svi, uključujući i T. Sertića, ostali na svojim dotadašnjim položajima u Ustaškoj vojnici i ostalim ustaškim postrojbama (PTS-u, Ustaškoj obrani i dr.). Ipak, treba primijetiti kako su tada zbog razvoja događaja ustaške postrojbe s jedne, i Hrvatsko domobranstvo s druge strane, sve više zajedno nastupali u vojnim pothvatima, što je u velikom broju slučajeva zahtijevalo

⁵¹ HPM, Optužnica, 9.

⁵² *SVUV*, god. I, br. 1, 1. ožujka 1942., 42.

⁵³ U obrazloženju prigodom dodjele već spomenutog Vojničkog reda željeznog trolista III. stupnja s hrastovim grančicama od 22. prosinca 1943., *Vjestnik MINORS-a*, god. III, br. 56, 30. prosinca 1943., 2067, navedeno je da se odličje dodjeljuje «u znak priznanja izvrstnog vršenja službe kao glavar glavnog stožera Ustaške vojnice, u kojem položaju je uspješno proveo izgradnju ustrojstva vojnice i stvorio time prvorazrednu borbenu četu za obranu nezavisnosti države Hrvatske.»

⁵⁴ HDA, Dossier T. Sertića, 15.

⁵⁵ *Vjestnik Ministarstva Hrvatskog domobranstva*, god. II, br. 1, 12. siječnja 1942., 3.

zajedničko zapovjedništvo, opskrbu i druge službe nužne za uspješno vođenje pothvata. Stoga pretpostavljam kako je davanje domobranskih činova istaknutim ustaškim časnicima služilo i uspostavi jasnih hijerarhijskih odnosa u zajedničkim zapovjedništvima. Svakako, već tada je bilo u obje komponente oružanih snaga razmišljanja o ukidanju navedene dvojnosti, protiv koje je Sertić bio od samoga početka ustrojavanja oružanih snaga NDH. Takva razmišljanja dovela su početkom 1943. godine do formalnog spajanja ustaških i domobranskih postrojbi u jedinstvene oružane snage, kojima je na čelu bilo zajedničko ministarstvo - Ministarstvo oružanih snaga (MINORS).⁵⁶ Ipak, u praksi je i nadalje postojala dvojnost u oružanim snagama, što se očitovalo u daljnjem zadržavanju jasnih razlika između Domobranstva i Ustaške vojnice.

T. Sertić bio je na čelu Glavnog stožera Ustaške vojnice do kraja kolovoza 1942. godine,⁵⁷ kada je postavljen za zapovjednika Ustaških učilišta Ustaške vojnice.⁵⁸ Ipak, na novom položaju nije dugo ostao, i već 1. studenoga iste godine razriješen je te dužnosti.⁵⁹ Na novu dužnost nadzornika škola oružanih snaga u Vrhovnom nadzorničtvu oružanih snaga imenovan je T. Sertić tek 15. siječnja 1943. godine, čime je nastavio bavljenje vojnom izobrazbom, sada proširenom s učilišta Ustaške vojnice i na ostala učilišta oružanih snaga. Kako nam svjedoče dostupni dokumenti i na tom položaju pokazao je svoju sposobnost. Tako je u «Bilježkama k sposobniku za vrijeme od 25. I. 1943. g. do 1. V. 1943. g.» zapisano da «službu nadzornika škola oružanih snaga obavlja promišljeno, svjestno sa najboljim uspjehom.»⁶⁰ Razumljivo je da je nakon rata, u jugoslavenskom zatvoru, tu svoju djelatnost, kao i u opće svoje djelovanje tijekom rata, nastojao prikazati kao nevažno, a sebe je stavio u ulogu pasivnog promatrača događaja.⁶¹

U tom razdoblju T. Sertić nije prestao s odlaskom na bojišta i s osobnim sudjelovanjem u borbama. Tako je krajem travnja iste godine zrakoplovom otišao u Gospić, koji je tada bio pod opsadom brojnih partizanskih snaga, i postojala je realna mogućnost da grad padne u njihove ruke. Prigodom borbi u Gospiću bio je ranjen 1. svibnja 1943. godine, nakon čega se povukao iz obranjenoga grada i otišao na liječenje u bolnicu. Prema M. Ibleru⁶² T. Sertić je «1.

⁵⁶ Zakonska odredba o promjeni i nadopuni zakonske odredbe od 9. listopada 1942. broj CCLXXVIII-2402-Z-1942 o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske od 21. siječnja 1943., *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske* (dalje: *Zbornik zakona*), Izdaje Državno vijeće, Godina 1943., br. 52, 47. Unatoč navedenom formalnom spajanju, UV je u praksi i dalje zadržala svoju posebnost, kako u oznakama i odorama, tako i u ustroju i posebnom sustavu zapovijedanja.

⁵⁷ HDA, Dossier T. Sertića, 16., T. Sertić tvrdi da je bio smijenjen «pošto su za mene iznijeli da sam filozof i teoretičar, da nisam dobrovoljno odnosno dovoljno praktičan, smijenili su me u augustu 1942.»

⁵⁸ *SPUV*, god. I, br. 8, I. rujna 1942., 221.

⁵⁹ HPM, Matični list II, 2, rubrika 21. («Udjelbe službovanja»).

⁶⁰ HPM, Bilješke I, rubrika 7 («Sposobnost za službu koju vršio»). Istovjetnu formulaciju nalazimo i u HPM, Bilješke II.

⁶¹ HDA, Dossier T. Sertića, 16.

⁶² IBLER, Podlistak, I, 58.-59.

svibnja 1943. pri obilasku prve crte bojišnice bio teško ranjen - kako je sam ispričao Zdenki Sertić - 'zalutalim metkom' s ustaške strane!» Danas je, dakako, teško tvrditi je li uistinu netko iz ustaških redova namjerno gađao pukovnika Sertića, ili je tvrdnja iznesena Zdenki Sertić bila više plod njegovih sumnji, koje su se temeljile na sukobu s pojedinim visokim ustaškim dužnosnicima. Sertić je 1945. o obrani Gospića zapisao:⁶³

«Na Uskrs 1943. god. mislim 1. maja ili krajem aprila dobivena je u Zagreba depeša, da je Gospić napadnut sa sviju strana i da je zapovjednik pukovnik Gospića odlučio da napusti grad. Međutim, druga depeša glasila da se grad neće napustiti, ali se moli, da odmah dođe u Gospić zapovjednik područja Lika pukovnik [Vjekoslav] Servaci [Servatzy]. Pošto je Servaci simulirao neku bolest, on je poglavniku predložio mene, jer sam bez posla. Ja sam zatim dobio zapovjed da avionom krenem za Gospić radi dizanja morala kod pučanstva. U Gospiću je bio zapovjednik trupa general [Artur] Gustović. Ostao sam u Gospiću par dana pa kada sam vidio da je moje prisustvo tu smiješno, jer u Gospiću već postoji zapovjednik posade, a tu su i svi drugi državni funkcioneri, krenuo sam natrag. Kada sam bio na uzletištu pogođen sam iz puške u leđa. Odmah sam avionom prenešen u Zagreb u bolnicu, gdje je pronađeno, da mi se je zrno zadržalo u jetrima, uslijed čega trpim veoma na probavi. Bio sam u bolnici mjesec dana, a zatim sam bolovao kod kuće sve do mjeseca septembra 1943. g.»

Kada se uzme u obzir da je u navedenoj optužnici jedna od glavnih točaka optužbe bila upravo uspješna obrana Gospića, o čemu je, pretpostavljam, on mogao doznati i prije podizanja same optužnice, prigodom suočenja s istražiteljima, razumljivo je da je u citiranim zatvorskim zapisima nastojao, možda i nehotice, umanjiti svoju ulogu. Nedvojbeno je jedino da mu je obrana Gospića donijela službene pohvale i odličja. Vrhovni nadzornik oružanih snaga general Slavko Stanzer je 30. rujna 1943. zabilježio: «Za vrijeme opsade Gospića djelovao na opsjednutu posadu podukom u dizanju borbenog duha i vojničke stege. Tom prilikom je teško ranjen.»⁶⁴ To ranjavanje spomenuto je i u Dnevnom izvješću Glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga od 2. svibnja 1943., u kojem se o stanju u Gospiću i o Sertićevu ranjavanju kaže sljedeće: «1. V. vratio se zrakoplovom iz Gospića ustaški pukovnik Tomislav Sertić koji je ranjen. Posada zrakoplova izjavila je da je uslijed uspješnog bombardiranja našeg i talijanskog zrakoplovstva pritisak partizana na Gospić u toku 1. V. popustio. I u toku 1. V. zrakoplovstvo je vrlo uspješno djelovalo.»⁶⁵ Spomenuti Vojnički red željeznog trolista III. stupnja s hrastovim grančicama T. Sertić je dobio i zbog pokazanih sposobnosti i hrabrosti u obrani Gospića. Također,

⁶³ HDA, Dossier T. Sertića, 17.

⁶⁴ HPM, Bilješke k sposobniku za vrijeme od 1. V. 1943. g do 30. IX. 1943. g., rubrika 5 («Vladanje pred neprijateljem, osobita djela»).

⁶⁵ Dnevno izvješće Glavnog stožera Ministarstva oružanih snaga od 2. svibnja 1943. (Dnevno izvješće broj 122), objavljeno kao dokument br. 113 u *Zborniku dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda* (dalje: ZNOR), tom V, knjiga 15 (Borbe u Hrvatskoj 1943. god.), Vojnoistorijski institut JNA, Beograd, 1956., 330-333.

sa sačuvanih slika vidljivo je kako je bio i nositelj Željezne ranjeničke kolajne za jednu ozljedu, što je mogao dobiti samo za ranjavanje u Gospiću.⁶⁶ Poraz koji je partizanska strana doživjela kraj Gospića nije ostao zaboravljen, te je, kako je navedeno, bio naveden i u optužnici iz 1945., gdje stoji:

«Kao simbol ustaške čvrstine i odanosti optuženi Sertić dobija od poglavnika specijalni zadatak da brani i odbrani opsednuti Gospić - ustašku kulu tvrđavu u Lici - u čemu i uspjeva. Za uspješno izvršenje ovog zadatka, kao i svih zadataka koji su pred njega postavljeni od Nemaca i ustaške države, bilo u rukovođenju operacijama ustaškom vojskom, bilo u organizaciji ustaške vojske, bilo kao načelnik generalštaba Minorsa, optuženi Sertić počastvovan je mnogim odlikovanjima i dobio je zvanje 'viteza'».⁶⁷

Ovakve rečenice ne čude ako se zna da je tada jedino Gospić stajao na putu partizanskim snagama da osvoje cijelu Liku. Naime, partizani su od druge polovice ožujka do kraja travnja 1943. godine pokrenuli opsežne navalne pothvate kojima je bio cilj osvajanje cijelog prostora Like. Ti pothvati tekli su uspješno do kraja mjeseca travnja, kada su partizani u potpunosti zaokružili Gospić, te više nisu ni sumnjali u njegov pad. U gradu je tada bila posada od oko 4.000-5.000 pripadnika oružanih snaga NDH, dok su partizanske snage

⁶⁶ HPM, OTS, fotografija portreta T. Sertića, autor (prema bilješci M. Iblera) slikar Olaf Jordan. Na slici je prikazano Sertićevo poprsje. Lik na slici je gologlav, odjenut u odoru generala HOS-a (s oznakama PTB-a na laticama), na kojoj su prikazana gotovo sva odličja koja je nosio. T. Sertić je tada nosio sljedeća odličja: Red krune kralja Zvonimira I. stupnja sa zvjezdom s hrastovim grančicama (za ovo odličje nisam našao odredbu o dodjeli u dostupnim službenim listovima), koji je na slici prikazan u izvorniku; Red krune kralja Zvonimira I. stupnja (također nemam podataka o tome kada je dodijeljen), koji je na slici prikazan u obliku male oznake za odlikovanje; navedena Velika srebrna kolajna Ante Pavelića za hrabrost, prikazana u obliku male oznake za odlikovanje; spomenuti Vojnički red željeznog trolista III. stupnja s hrastovim grančicama (dobiven 22. prosinca 1943.), na slici prikazan u izvorniku; Vojnički red željeznog trolista IV. stupnja s hrastovim grančicama (nemam podataka kada je podijeljen), prikazan u obliku male oznake; spomenuta Željezna ranjenička kolajna za jednu ozljedu; Ratni spomen znak s državnim grbom (nemam podataka o nadnevku dodjele), koji je na slici prikazan u obliku male oznake, uvedene tek 3. veljače 1945. (odluka o uvodenju, pod naslovom «Nadopuna propisnika za ratni spomen-znak», objavljena je u *NN*, god. CXI, br. 32 od 9. veljače 1945.), te se može sa sigurnošću tvrditi da je Jordanova slika nastala nakon tog nadnevka. Uz odličja prikazana na slici T. Sertić je bio i nosilac Ustaškog častnog znaka, i to oboje njegove inačice. Prva inačica, prikazana na Jordanovoj slici, bila je «za one, koji su dne 10. travnja 1941. položili ponovno ustašku prisegu i koji su postrojeni u Poglavnikovu tjelesnu bojnu s poglavnikom krenuli u Domovinu» (prema §1.a/ «Odredbe o ustaškom častnom znaku za borce i suradnike u inozemstvu» od 28. ožujka 1944., *NN*, god. CX, br. 79 od 6. travnja, 1), a Sertiću je dodijeljena Poglavnikovom odredbom od 21. travnja 1944., *NN*, god. CX, br. 93 od 24. travnja 1944., 2. Druga inačica (nije na Jordanovoj slici), «za one Ustaše, koji su u vremenu od 1929. do 10. travnja 1941. bili najmanje mjesec dana u jednom od bivših ustaških logora u inozemstvu, ili su barem 2 godine pripadali Ustaškom pokretu u inozemstvu... (§1.b/ navedene odluke), Sertiću je podijeljena Poglavnikovom odlukom od 17. svibnja 1944., što je objavljeno u *NN*, god. CX, br. 117 od 24. svibnja 1944., 2. Više o odlikovanjima i spomen-znakovima NDH vidi u knjizi Borisa PRISTERA, *Odlikovanja Nezavisne Države Hrvatske*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1997.

⁶⁷ HPM, Optužnica, 9.

bile znatno brojnije i bolje naoružane.⁶⁸ Stoga je žilav otpor branitelja Gospića krajem travnja 1943., a posebno slom najžešćih napada od 30. travnja, 1., te osobito 2. svibnja djelovao poražavajuće na napadače, tim više što su u tim borbama pretrpjeli velike gubitke. Obrana Gospića predstavljala je tada prekretnicu u borbama na tom području. Naime, oružane snage NDH dobile su prigodu za predah, popunu i preustroj te za odbacivanje partizana, što je i učinjeno tijekom svibnja kada je razbijena blokada grada i ponovno osvojeni značajni dijelovi Like.

Nakon povratka iz Gospića i liječenja u bolnici⁶⁹ T. Sertić je nastavio obnašati dužnost nadzornika škola oružanih snaga u Vrhovnom nadzorničtvu oružanih snaga. Na tom mjestu ostao je sve do postavljenja na položaj glavara stožera Ustaške vojnice u prvoj polovici rujna 1943.,⁷⁰ što je korespondiralo s bitnom promjenom stanja u zemlji i otvaranjem novih mogućnosti za razvoj NDH nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine. Naime, tada se pružala mogućnost (ili je vrh NDH tako mislio) ne samo za povratak jadranskih područja, izgubljenih Rimskim ugovorima, u sastav NDH, nego također i za uspostavu pune vlasti u onim područjima NDH u kojima je talijanska vojska bila nazočna od 1941. do 1943. godine. Stoga je razložno pretpostaviti kako se Sertićevim postavljenjem htjelo na tom položaju imati sposobnog i stručnog časnika koji bi mogao u trenutnim okolnostima postići više.

Vlast NDH bila je u mjesecima koji su slijedili uistinu uspostavljena u Dalmaciji, dijelu Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, no tek uz znatnu nje-mačku pomoć i nakon teških borbi koje su združene njemačko-hrvatske snage morale voditi protiv jakih i brojnih partizanskih snaga kojima je kapitulacija Italije znatno koristila i omogućila da bez borbe dođu do golemih količina svih vrsta oružja. Ipak, borbe su nastavljene i dalje, i očitim porastom partizanske bojne moći tijekom 1944. godine sve su se više rasplamsavale.

⁶⁸ Đorđe ORLOVIĆ, *Šesta lička proleterska divizija*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1990., 185-196. U Gospiću se tada nalazio 4. ustaški zdrug (9., 31., 32. i 33. bojna), dijelovi 2. bojne 12. pukovnije (domobranske), zapovjedništvo jedne oružničke pukovnije i 1. bojna milicije. Glavninu partizanskih snaga činile su postrojbe 6. ličke i 8. divi-zije.

⁶⁹ HDA, Dossier T. Sertića, 17. T. Sertić je proveo u bolnici oko mjesec dana, nakon čega je bio na bolovanju do rujna 1943. godine. Kako navodi, «liječnik koji me je liječio pred Nelom Ibler obećao mi je, da će učiniti da budem stalno nesposoban. Ovome se liječniku više imena nesjećam, jer je nedavno otišao u partizane.» Prema dostupnim podacima iz HPM, OTS (spomenuta Izjava od 22. lipnja 1945., uz nju sačuvani list s vlastoručnim bilješkama Zdenke Sertić na kojem su navedene osobe i obitelji kojima je T. Sertić tijekom rata pomogao, te pismo dr. Marka Dimića, odvjetnika iz Ludbrega, Zdenki Sertić od 11. svibnja 1945.) može se zaključiti kako je riječ o dr. Stanku Ibleru, čiju je obitelj nakon odlaska u partizane T. Sertić zaštitio od progona.

⁷⁰ *Vjestnik MINORS-a*, god. III, br. 38, 15. rujna 1943., 1416. Iz navedenog je vidljivo kako je Poglavnikova odluka o imenovanju donesena još 9. rujna 1943. Prema podacima iz HPM, Matični list II, rubrika 21 («Udjelbe službovanja»), 2, T. Sertić je na položaju nadzornika škola ostao do 30. rujna 1943, a razriješen je Poglavnikovom odredbom br. 21/taj. od 25. rujna 1943., kako je to vidljivo iz HPM, OTS, List promjena uz matični list II.

HPM, OTS, fotografija portreta T. Sertića, slikao Olaf Jordan. Lik na slici je odjeven u odoru generala HOS-a. Oznake pripadnosti PTB-u nalaze se na ovratniku odore (ustaški znak položen na laticice romboidnog oblika u bojama hrvatske trobojnice), na naramenicama je oznaka čina generala HOS-a (na pletivu u obliku starohrvatskog pletera izvezenom od zlatne srme položen je jedan srebrni trolist od kovine), a iznad desnog džepa vidljiva je oznaka HOS-a (državni grb NDH položen na vodoravnu hrvatsku trobojnicu). Na slici su prikazana sljedeća odličja: Red krune kralja Zvonimira I. stupnja sa zvijezdom s hrastovim grančicama (znak reda T. Sertić nosi na ogrlici oko vrata, a zvijezda od posrebrene kovine s istovjetnim znakom reda prikazana je na slici na lijevom džepu odore); na zapučku odore naslikan je Vojnički red željeznog trolista III. stupnja s hrastovim grančicama (vidi se samo gornji dio znaka reda); iznad lijevog džepa T. Sertić je, u skladu s propisima, nosio prvu inačicu Ustaškog častnog znaka (na uvećanom dijelu slike dolje desno označen brojem 1), te male oznake za Vojnički red željeznog trolista IV. stupnja s hrastovim grančicama (označena brojem 2), Red krune kralja Zvonimira I. stupnja (označena brojem 3), Veliku srebrnu kolajnu Ante Pavelića za hrabrost (označena brojem 4), Željeznu ranjeničku kolajnu za jednu ozljedu (označena brojem 5) i Ratni spomen znak s državnim grbom (označena brojem 6). Više se o odličjima koje je nosio T. Sertić može doznati iz bilješke 66.

Tijekom tog razdoblja OS NDH sve su teže mogle suzbijati partizanske napade i učinjeni su mnogobrojni pokušaji da se preustrojem pojedinih njihovih dijelova podigne njihova bojna moć i osigura uspješnija obrana. U tim pokušajima određenu je ulogu svakako imao i T. Sertić, koji je kao glavar stožera UV nastojao pojačati postrojbe Ustaške vojnice. Tijekom njegova obnašanja navedene dužnosti višestruko je povećan broj ustaških stajaćih zdrugova. Dok je krajem 1942. na području NDH djelovalo 5 ustaških stajaćih zdrugova, sa 34 djelatne bojne, dotle su krajem 1944. godine, prije spajanja svih dijelova OS u jedinstvene Hrvatske oružane snage djelovala ukupno 24 ustaška zdruška, od kojih nisu svi bili potpuni.⁷¹ Svakako treba napomenuti kako je u to vrijeme na čelu MINORS-a bio ustaški krilnik Ante Vokić, vrlo sposoban časnik i vojnik.

Zbog uspjeha u svom djelovanju ustaški pukovnik T. Sertić promaknut je 14. srpnja 1944. u čin domobranskoga generala.⁷² Ubrzo zatim, početkom rujna 1944. godine, došlo je do nove promjene i T. Sertić je nastupio na dužnost glavara glavnostožernog ureda MINORS-a, na kojoj je ostao sve do kraja rata.⁷³

I ovdje je T. Sertić morao pokazati svoje dosege, budući da je nepovoljan tijekom ratnih događaja tjerao odgovorne vojne čimbenike u NDH na razmišljanje

⁷¹ M. COLIĆ, Oružane formacije NDH u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 – 1945., *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji*. Zbornik (dalje: COLIĆ, Oružane formacije), Varaždin, 1976., 1045. i 1038, i KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, 31.

⁷² *Vjestnik MINORS-a*, god. IV., br. 30, 14. srpnja 1944., 1286.

⁷³ *Vjestnik MINORS-a*, god. IV, br. 41, 7. rujna 1944., 1794. Odluka o postavljenju donesena je 1. rujna 1944., dakle dan nakon što je objavljeno «otkrivanje» urote Vokić-Lorković, što je dovelo do njihova trenutnog uklanjanja s položaja koje su dotada obnašali. Prema tome, nagle promjene koje su zbog smjenjivanja krilnika A. Vokića nastupile u MINORS-u, nastojao je Poglavlak dr. Pavelić što prije završiti i vratiti djelovanje ministarstva u normalne tokove. Tada je na mjesto ministra oružanih snaga postavljen admiral Nikola Steinfel. Zanimljiva je njegova izjava o svom imenovanju, dana u istrazi poslije rata, koju prenosi KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, 80, u kojoj tvrdi da je Pavelić, odbacivši njegove argumente da zbog dugog izbivanja izvan vojske ne može preuzeti položaj, naglasio da je «za ovaj položaj potrebna neutralna osoba s obzirom na političke i vojne prilike.» S obzirom na to može se pretpostaviti kako je prigodom imenovanja T. Sertića na novi položaj Pavelić imao u vidu slične razloge, budući da je Sertić dotada nastupao gotovo isključivo kao vojna osoba koja se nije miješala u politiku. Ipak, predstavnici KPH smatrali su da on spada u «kliku zloglasnih ustaških pukovnika», koja se uspjela ponovno «dočepati absolutne moći nad vojskom, oružništvom i policijom» (KRIZMAN, *Ustaše i treći Reich*, Izvještaj partijskog obavještajca skrivenog pod šifrom «K.28» od 19. rujna 1944. iz Zagreba, 156.). T. Sertića je na položaju glavara stožera Ustaške vojnice zamijenio ustaški pukovnik Ivo Herenčić. Kako se to može pretpostaviti na temelju dostupnih podataka, prije svog iznenadnog postavljenja na dužnost glavara, bio je T. Sertić predviđen za postavljenje na drugu dužnost. Naime, KRIZMAN, *Ustaše i treći Reich*, 87, prenosi neke naglaske iz razgovora koji je 31. kolovoza, nakon što je «otkriven» puč, vođen između generala Gleisa von Horstenau, njemačkog opunomoćenoga generala u Hrvatskoj i Siegfrida von Kaschea, njemačkog poslanika u NDH, u kojem je general Horstenau postavio Kascheu pitanje o tome hoće li T. Sertić biti postavljen za glavara glavnostožernog ureda MINORS-a. Kasche tada još nije znao odgovoriti na to pitanje, napomenuvši kako je njemu poznato da Poglavlak namjerava postaviti T. Sertića za zapovjednika «ustaške oklopne divizije».

nja o djelotvornijoj organizaciji vojne obrane, što je poticalo na provođenje preustroja oružanih snaga. Iz tog vremena potječe nekoliko govora i članaka iz kojih je moguće vidjeti Sertićeva razmišljanja o tom problemu, usmjerena prema potpunom ujedinjenju dotad u znatnoj mjeri podvojenih oružanih snaga, odnosno stvaranju jedinstvene vojske.

Djelatnosti koje su imale za cilj stvaranje jedinstvene vojske počele su se u praksi osjećati početkom listopada 1944. godine kada je donesena odluka o osnivanju I. hrvatske udarne divizije, u čiji sastav je ušlo više ustaških i domobranskih postrojbi.⁷⁴ Ta je divizija stupila u borbe već u prosincu 1944., iako nije bila do kraja ustrojena.⁷⁵ Napori na provođenju preustroja svih dijelova OS NDH intenzivirani su krajem 1944. godine, te su u studenom iste godine donesene i odluke u tom smislu.⁷⁶ Prema tome, s preustrojem OS-a počelo se već tijekom prosinca, kada je formalno osnovano 16 divizija HOS-a, odnosno s djelovanjem su počeli divizijski stožeri.⁷⁷ Stvarnom ujedinjavanju oružanih snaga, koje su dobile i novo ime koje je trebalo odražavati to novo stanje - Hrvatske oružane snage, i pod kojim su se i borile do svibnja 1945. godine, prišlo se tek u prvim danima te godine. Na poslijetku, tijekom ožujka 1945. hrvatske divizije svrstane su u pet novoosnovanih zborova (korpusa), a u tom su sastavu i dočekale kraj rata u svibnju iste godine.⁷⁸ T. Sertić je prednost, odnosno prvenstvo prigodom preustroja OS-a davao ustaškim postrojbama, koje je smatrao temeljem jedinstvene vojske. Tako je, primjerice, u govoru koji je održao 7. siječnja 1945. na priredbi koju je u povodu šesnaeste godišnjice Ustaškog pokreta organizirao Ustaški stožer grada Zagreba u dvorani Hrvatske radničke komore, istaknuo:

«Još u času razsula bivše jugoslavenske vojske na celom hrvatskom etničkom području stvarani su elementi hrvatske ustaške vojske. Ona je bila svugdje popularna i svi su Hrvati u njoj gledali temelje buduće hrvatske vojske..... U 17. godini postojanja Ustaškog pokreta ustaška vojska je obujmila sve dielove hrvatskih oružanih snaga. Ona je svojom vjerom u pobjedu i fanatičnim borbenim duhom prožela sve ostale dielove hrvatske vojske. Ona je danas svojim oružjem stekla pravo, da u budućnosti bude temelj hrvatske vojske. Ona je izvršila sve preduvjete, da se svi dielovi oružanih snaga sjedine u jednu

⁷⁴ Odredba Poglavnika dr. Ante Pavelića s nadnevkom 9. listopada 1944. bila je isti dan objavljena u *NN*, a prenesena je i u *Novoj Hrvatskoj*, god. IV, br. 235 od 10. listopada 1944., 1.

⁷⁵ COLIĆ, *Oružane formacije*, 1049.

⁷⁶ *Isto*, 1048. Znatnu ulogu T. Sertića u preustroju OS NDH potvrđuje na istom mjestu i M. Colić.

⁷⁷ *Isto*, 1048. Istovremeno je, kako na stranici 1049. navodi Colić, Poglavnik dr. Pavelić preuzeo zapovjedništvo «nad svim oružanim snagama NDH i formirao, po ugledu na Nijemce, Glavni stan Poglavnika, kome je bilo podčinjeno Ministarstvo oružanih snaga, a ono je imalo: Glavni stožer i Upravni stožer.» Treba istaknuti kako je Glavni stan Poglavnika osnovan još u travnju 1942. godine. Dakako, pojedine nadležnosti i način djelovanja Glavnog stana Poglavnika su se u različitim vremenskim razdobljima razlikovali. Na sličan način kao i M. Colić o ustroju Glavnog stana Poglavnika piše i Sertić u HDA, Dossier T. Sertića, 19.

⁷⁸ *Isto*, 1050-1051.

vojsku s istom odorom, istim emblemom i ustaškom idejom. Jedinstvo hrvatske vojske upravo se sada izvršava.»⁷⁹

Čini se kako je davanje prednosti ustaškim postrojbama bilo temeljeno ne samo na Sertićevoj pripadnosti istima, nego također i na njegovom nepovjerenju koje je imao prema dijelu domobranskih časnika. To je vidljivo iz jednog nedovršenog, oštro intoniranog Sertićevog teksta, koji najvjerojatnije nije objavljen, gdje stoji: «Jedan dio časnika, jednog diela naših oružanih snaga,...., nije bio naprotiv ni lojalan, a jedan je dio zaveo ljudstvo i pobjegao velikosrpskim partizanima. U manjim dielovima Hrvatske vojske dolazilo je do krize jedino usljed krize u moralu kod vodstva. Nigdje nije bilo slučaja u cielej vojsci, da bi se bez svojih vođa, svojih časnika, odmetnule skupine vojnika....» Dalje T. Sertić navodi da se kriza domobranstva sastoji u krizi jednog dijela časničkog zbora, a «bezbrojni» i «sramotni» porazi domobranstva posljedica su «izključivo izdaje vođa», te je «stvoreno u Hrvatskom narodu javno mišljenje, da je Hrvatski domobranski častnik izdajica....». Na poslijetku, smatrajući da je «zastavu borbe za Hrvatsku državu, za čast i slobodu razvio je Ustaški pokret», «općenacionalni, sveobuhvatni narodni pokret», na čijoj «osnovici trebalo je od postanka Države organizirati vojsku» te nije smio dopustiti «mimo sebe i protiv sebe da se stvara vojska, koja je nosilac heterogenih ideja u pogledu nacionalnom, političkom i socijalnom. Kao ranjeni lav više danas Hrvat: 'Neću dualizma u vojsci. Slomit ću sve zapreke, jer hoću jedinstvenu vojsku, osnovanu na načelima Ustaškog pokreta.»⁸⁰

Zanimljivo je navesti jednu poslijeratnu jugoslavensku ocjenu te Sertićeve djelatnosti, prema kojoj je on bio nedorastao dužnosti koju je obnašao, stvorivši svojim djelovanjem «takav kaos u vojsci, da se slobodno može reći, da je više koristio našoj stvari no Paveliću.» Naime, prema autoru prethodne rečenice ujedinjavanjem domobranskih i ustaških postrojbi, došlo je s jedne strane do toga da je «do tada kompaktne redove ustaške vojnice razvodnjio .. i njihov borbeni duh srozao i oslabio», a istovremeno je «kod preostalog domobranstva ozlojedio i onaj mali broj, koji još nije bio progledao.»⁸¹

⁷⁹ Izvješće s priredbe, i govor T. Sertića, objavljeni su, pod naslovom «Vjernost i odanost Poglavlniku i Hrvatskoj», u zagrebačkom tjedniku *Novine*, izdaje Novinarska naklada, god. V, br. 169, 8. siječnja 1945., 1-2. Sertićev govor je na stranici 2.

⁸⁰ Tekst se očito nastao prije, odnosno u tijeku preustroja OS NDH, 1944. godine, a sačuvan je u rukopisu, u HPM-u, OTS-u, u fasciklu s oznakom «Tekstovi Tomislava Sertića». Taj članak najvjerojatnije nije bio objavljen, što temeljim na uvidu u glavne dnevne i tjedne listove koji su tada izlazili u Zagrebu. Osim toga, primjetan je i neuobičajeno oštar ton tog Sertićevog teksta, koji teško da je mogao biti objavljen u tadašnjem trenutku, i vjerojatnije je da je sačuvani tekst napisan za vlastitu uporabu.

⁸¹ HDA, Dodaci. I inače se u navedenom dokumentu može naći veći broj tvrdnji koje označuju Sertića kao nesposobnog vojnika, pa čak i kao osobu slabije inteligencije. S druge strane, dostupni podaci te sjećanja Sertićevih suvremenika ne daju za pravo takvim kvalifikacijama. Pri tom je dovoljno istaknuti sljedeću nelogičnost, koja se pojavljuje u dokumentu. Naime, dok s jedne strane sastavljač dokumenta Sertićevu djelatnost od rujna 1944. nadalje označuje kao onom koja je razvodnila borbeni duh Ustaške vojnice i umnogome smanjila njezinu snagu, o kojoj je, kako autor dokumenta priznaje, i sam maršal Tito rekao da «su ogorčeni i

Nakon rata T. Sertić je nijekao da je imao bilo kakvu ulogu u preustroju HOS-a⁸² te je isticao kako je s hrvatske strane glavnu ulogu igrao general Đuro Grujić, u kojeg su dr. Ante Pavelić i Nijemci imali veliko povjerenje. S njemačke strane glavnu ulogu u preustroju imao je tadašnji opunomoćeni njemački general u Hrvatskoj Hans Juppe. Kako je T. Sertić zapisao, «Kao tako zvani glavar glavnog stožera, ja sam bio samo figura», navodeći kako nije imao nikakvog utjecaja na vođenje ratnih operacija koje su izvodili njemački generali.⁸³ Sertićeve tvrdnje moguće je prihvatiti tek djelomično. Sigurno je da on u uvjetima potčinjenosti OS NDH njemačkim snagama nije imao ni približno takav utjecaj i ovlasti kakve bi u normalnim okolnostima imao glavar nekoga glavnog stožera. Izvan ikakve je sumnje i činjenica da su tada znatni dijelovi OS NDH, posebno dijelovi ustaških postrojbi, bili pod izravnim zapovjedništvom vrlo utjecajnih pojedinaca, tzv. «rasova» (npr. Ante Moškova, Ive Herenčića, Vjekoslava Maksa Luburića, Rafaela Bobana, itd.), koji nisu priznavali ničije zapovjedništvo osim Poglavnikova. Preustroj je zahtijevao i značajnu vojno-stručnu djelatnost, koja bi rezultirala novim ustrojem snaga, a ne bi nužno morala utjecati na kadrovsku politiku i vođenje ratnih operacija. Stoga je teško prihvatiti da bi osoba na tako visokoj dužnosti, uz to s velikim vojno-stručnim znanjem, ostala u potpunosti po strani, i da ne bi sudjelovala u navedenom preustroju te pretpostavljam kako je T. Sertić tu ipak igrao zapaženu ulogu.

Kako je iz dostupnih podataka vidljivo on je posljednjih mjeseci rata realno procjenjivao stanje na bojištima. Prema I. Rojnici⁸⁴ T. Sertić je već nakon savezničkog iskrcavanja u Normandiji u lipnju 1944. godine procjenjivao da je rat za Njemačku izgubljen, ne krijući da je u to vrijeme bio njome razočaran. Slično je o njegovim stajalištima krajem rata bilo pisano u jednom poslijeratnom dokumentu: «Nijemcima je predbacivao zlodjela počinjena kod nas i njihovo politički ludo držanje prema okupiranim i tobožnjim savezničkim narodima čime su (prema njegovim rečima) promašili idealne šanse koje su imali, da povedu cijelu Evropu u borbu protiv boljševizma i izgrade pod

---

najozbiljniji protivnici», dotle zaboravlja da je upravo T. Sertić, odnosno njegova djelatnost u ranijim razdobljima bila ključna za ustroj Ustaške vojske i takvo njezino uspješno djelovanje (iako pri opisivanju i tih djelatnosti autor dokumenta označava Sertića kao nesposobnog), i to unatoč mnogobrojnim smetnjama koje je imao u svom radu, osobito od moćnih «rasova» (što priznaje i autor dokumenta). Logično je pitanje bi li nesposobna, i uz to osoba skromnije inteligencije bila sposobna u takvim teškim i nepovoljnim uvjetima ustrojiti takvu jednu vojsku. Stoga se čini da je autoru dokumenta, koji je neizravno skinuo s T. Sertića, kao istaknutoga ustaškog časnika, odgovornost za počinjene ratne zločine, trebao određeni izgovor za to. Naime, kako je dobro poznato, sama pripadnost Ustaškoj vojsci, smatrana je tada velikim zločinom, te bi bilo čak i čudno da je sastavljač dokumenta, očito podobna osoba u strukturi vlasti, skinuo sa Sertića odgovornost bez prikladnog objašnjenja. Pretpostavljam stoga da je sastavljač dokumenta pronašao prikladno objašnjenje u proglašavanju T. Sertića nesposobnim i manje inteligentnim.

⁸² HDA, Dossier T. Sertića, 19

⁸³ HDA, Dossier T. Sertića, 19.

⁸⁴ ROJNICA, *Susreti i doživljaji*, 206.

svojim vodstvom jaku saveznu Evropu.»⁸⁵ Krajem 1944. i početkom 1945. godine, kada je došlo do sovjetskog prodora do Budimpešte, prema izvješću partijskog obavještajca «Slavka» od 5. siječnja 1945., T. Sertić je na sastancima vlade na kojima se raspravljalo o potrebi obrane Zagreba zastupao mišljenje, suprotstavljeno mišljenju dr. Ante Pavelića, da je potrebno «povlačenje iz grada, dok bi se borbe imale voditi samo u toliko u koliko bi bilo potrebno zaštititi povlačenje.»⁸⁶

U prvoj polovici travnja došlo je do daljnjeg pogoršanja stanja na bojištima, a u Zagreb je došao veći broj vojnih osoba i dužnosnika iz Sarajeva i Bosne, te su pojedinci i skupine bili za daljnje vođenje rata i pružanja otpora. Primjerice, ustaški pukovnik Frane Sudar zastupao je mišljenje kako je potrebno prebaciti vojsku u krajeve koje su zauzele postrojbe JA i povesti gerilski rat,⁸⁷ pri čemu je T. Sertić otvoreno iznio mišljenje kako je u tijeku vojnički krah, i da treba spremati evakuaciju.

Tijekom prvih mjeseci 1945. godine, osim planova o evakuaciji i napuštanju Hrvatske, odgovorni politički i vojnički krugovi razmatrali su također i mogućnost daljnje vojničke obrane i održanja Nezavisne Države Hrvatske. U tu svrhu zamišljeno je organiziranje čvrste obrane u zapadnim područjima NDH, na potezu nazvanom «Zvonimirova linija». Za zapovjednika sjevernog odsjeka (Ilijevog krila) te crte, sa stožerom u Varaždinu, trebao je biti postavljen ustaški pukovnik i general HOS-a Ante Moškov, zapovjednik Poglavnikova tjelesnog zbora [zbora], za zapovjednika središnjeg odsjeka trebao je biti postavljen ustaški pukovnik i general HOS-a Vjekoslav Maks Luburić, zapovjednik 2. zbora i Ustaškog obrambenog sdruga [zdruga], dok je za zapovjednika na južnom odsjeku, sa stožerom u Karlovcu, trebao biti postavljen T. Sertić. Ipak, do uspostave «Zvonimirove linije» nije nikada došlo te je donesena odluka o povlačenju prema zapadu.⁸⁸ Prema I. Rojnici T. Sertić je, kao i niz domobranskih generala, posljednjih tjedana NDH zastupao potrebu povlačenja prema Italiji.⁸⁹

⁸⁵ HDA, Podaci.

⁸⁶ B. KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, 274. Vjerojatnije je bila riječ o sastancima Glavnog stana Poglavnika.

⁸⁷ Iz zapisnika o saslušanju Ljube Miloša o pokušajima vojničkog odupiranja partizanima u Bosni i Lici, objavljeno u M. Rupiće i Z. Dizdar, I. Izjave zarobljenih i izručenih dužnosnika NDH o povlačenju – grada OZNE za Hrvatsku, *Spomenica povodom 50-te obljetnice Bleiburga i križnog puta 1945.-1995.*, glavni urednik dr. Mirko Valentić, Quo Vadis, Zagreb, 1995., 101.

⁸⁸ PRCELA-GULDESCU, *Operation Slaughterhouse*, 45.

⁸⁹ I. ROJNICA, *Susreti i doživljaji*, 236. Rojnica piše: «Sertić mi je tumačio situaciju na pojedinim frontama. Dok su Saveznici vršili veliki pritisak na zapadnoj fronti, a Rusi na istočnoj, u Italiji nije bilo nikakvog pritiska na Kösselingovu [Kesselringovu] armiju. Smatralo se, da će njemačka fronta u Italiji pasti sama od sebe. (Tako se i dogodilo). Povlačeći se prema Italiji, mi ćemo se boriti protiv partizana na našem području, i kad padne Njemačka, ne ćemo položiti oružje, već nastaviti borbom i tako pred očima savezničkih vojnika pokazati, da nismo nikakvi nacistički pomagači, nego da se borimo na vlastitom tlu za vlastitu državu i slobodu. Drugi razlog, koji se je navodio, bio je ovaj: prema Italiji ćemo se povlačiti jedino mi i Slo-

Prema nekim podacima, T. Sertić je tada, kao osoba koja je do kraja «propovjedao bezkompromisnu borbu protiv» partizanskog pokreta, smatrao da se treba uzdati u Englesku, koja je, mislio je tada, preuzela vodstvo borbe protiv boljševizma, a «'...mi ćemo biti uz Englesku, koja će nas sigurno prihvatiti, jer smo joj kao najizrazitiji i oprobani borci protiv komunizma i te kako dragocjeni' !

Sa tim uvjerenjem krenuo je u novu emigraciju, putem ka Englezima!»⁹⁰

T. Sertić je napustio Zagreb 7. svibnja 1945. te je tijekom istog dana došao u Nove Dvore kraj Zaprešića, gdje je tada boravio Poglavnik dr. Ante Pavelić, i gdje se tijekom istog dana skupila veća skupina časnika i dužnosnika Glavnog stana Poglavnika. Predvečer 7. svibnja 1945. ta skupina, predvođena dr. Antom Pavelićem napustila je Nove Dvore i krenula prema Austriji, da bi tijekom večeri istog dana napustila Hrvatsku i došla u Rogašku Slatinu, gdje je prenoćila. Povlačenje te skupine tijekom 7., 8. i 9. svibnja dobro je opisano u dostupnoj literaturi,⁹¹ te je stoga moguće pratiti i Sertićevo povlačenje tijekom ta tri dana.

Tijekom 8. svibnja Pavelićeva skupina napustila je Rogašku Slatinu i krenula prema austrijskoj granici, gdje je i došla do kraja istog dana. U mjestu Spielfeld Pavelić se s manjim brojem pratitelja preodjenuo u građansko odijelo i odvojio od skupine krenuvši u jednom automobilu prema Klagenfurtu. Ostatak skupine, u kojoj je bio i T. Sertić, nastavio je povlačenje i tijekom 10. svibnja došao pred mjesto Judenburg, gdje su se daljnjem povlačenju ispriječile postrojbe Crvene armije. Ušavši u Judenburg, kako je u ljeto 1945. svjedočio zrakoplovni general Vladimir Kren, skupina u kojoj se Sertić nalazio otkrila je da su «tamo već bili Rusi, i zatvorili [su] i ulaz i izlaz, tako da su mnogi ostali u klopi. Mnoge su, i Nijemce i naše, dva ruska tenka tjerala ispred sebe. Sertić je tada s nekima uspio pobjeći u šumu.»⁹²

Po svoj prilici T. Sertić je uspio doći do mjesta Krumpendorf u Koruškoj, ali su ga već 18. svibnja 1945. engleske vojničke vlasti izručile s više sto-

venci, dok će u Austriji i Njemačkoj nastati kaos prigodom vojničkog sloma Njemačke, jer će se tamo sleći svi izbjeglice iz Srednje i Istočne Evrope. To je bila proročanska vizija, zapravo plod zdravog rasuđivanja.»

⁹⁰ HDA, Podaci.

⁹¹ Postoji čitav niz knjiga i članaka u kojima se, među ostalim, opisuje, na temelju arhivskog gradiva i objavljenih sjećanja sudionika, povlačenje skupine Glavnog stana Poglavnika od 7. do 9. svibnja 1945. godine, te će ovdje biti spomenute samo dvije. Na prvom mjestu treba spomenuti zbornik radova *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda*, Knjižnica Hrvatske revije, Zagreb, 1993. Dosta podataka, od kojih su neki preuzeti iz prethodno navedenog zbornika (njegova prvog izdanja, koji je objavila Knjižnica Hrvatske revije u emigraciji – München – Barcelona – 1976.) donosi KRIZMAN, *Pavelić u bjekstvu*, Globus, Zagreb, 1986. Inače, Krizman je djelomično ili u kraćim izvatcima objavio više izjava bivših ustaških dužnosnika i časnika HOS-a koji su sudjelovali u povlačenju, a koje su dali u istrazi pred jugoslavenskim vlastima.

⁹² Vinko NIKOLIĆ, *Tragedija se dogodila u svibnju. Jedna [prva] godina egzila u dnevniku «ratnog» zarobljenika broj 324.664. 1945. – 6. svibnja – 1946.*, Knjiga prva, Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona – München, 1984., 224.

tina hrvatskih izbjeglica, ponajviše vojnika, jugoslavenskim vlastima.⁹³ One su ga ubrzo, već 25. ili 26. svibnja 1945., zajedno s većom skupinom visokih časnika HOS-a prebacile u Zagreb.⁹⁴ U Zagrebu je bio zatvoren zajedno s većim brojem časnika u zatvoru na Novoj Vesi, gdje je bio i saslušan.⁹⁵

Već 7. lipnja 1945. T. Sertić je s većim brojem zatočenih časnika krenuo iz zatvora na Novoj Vesi na put prema Beogradu, kamo je cijela skupina došla tijekom 9. lipnja.⁹⁶

O putovanju od Nove Vesi do logora na Banjici pisao je 1958. godine jedan od sudionika tog putovanja, bivši zrakoplovni potpukovnik Antun Schuch, koji je preživio sve te događaje i nakon izlaska iz zatvora uspio izbjeći iz zemlje.⁹⁷ Prema Schuchu skupina je napustila zatvor oko 4 sata u jutro, te je ukrkana na vlak, u jedan vagon za stoku. Sporo napredujući vlak je drugog dana pred večer, tj. 8. lipnja, došao na kolodvor u Osijek, gdje su zatvorenici imali kraći odmor, a dopušteno im je i da se nakon dva dana boravka u zatvorenom vagonu napiju vode i umiju. Ubrzo napustivši Osijek, sada s otvorenim prozorima na vagonu, zatvorenici su prigodom prolaska kroz svaku postaju bili gađani blatom i kamenjem. Ipak, prave muke nastupile su tek kada su sljedećeg popodneva došli na zemunski kolodvor, gdje su iskrncani iz vagona. Tada je Schuch primijetio da je na njihovom vagonu bilo kredom napisano, velikim slovima «Vodimo ustaše – koljače na suđenje». Već na tom kolodvoru oko zatvorenika skupila se rulja koja ih je vrijeđala i pljuvala. U Zemunu su zatvorenici bili svrstani u kolonu po dva i pješice su krenuli prema logoru. Schuch dalje navodi da se je ispred kolone, «na nekih 200 metara, vozio .. jedan partizanski narednik na motociklu i stalno vikao: 'Narode, vodimo ustaške koljače. Dođite da ih vidite!' I zaista 'narod' je došao i dolazio, stvarajući na našem putu do beogradskog kolodvora, pa i dalje do vojne akademije - špalir.....», da bi pred beogradskim kolodvorom rulja kamenovala zatočenike, pri čemu je jedan od njih, pukovnik Julio Niederländer bio smrtno pogođen te je nedugo nakon dolaska u logor preminuo. Kada je kamenovanje prevršilo svaku mjeru,

⁹³ PRCELA-GULDESCU, *Operation Slaughterhouse*, 81. Prema bilješci 6, objavljenoj na istoj strani, vidljivo je kako su navedeni podaci preuzeti iz knjige dr. Fra Otona Knezovića, *Pokolj Hrvatske Vojske 1945.*, Chicago, 1960., 90.-91. Uz spominjanje T. Sertića, na istom mjestu se posebno ističe kako je u navedenoj skupini bila i skupina od oko 60 časnika HOS-a.

⁹⁴ HPM, Dnevnik ZS.

⁹⁵ Isto. Zdenka Sertić je zabilježila da je T. Sertića ispitivao Josip Brčić, major OZN-e.

⁹⁶ Isto. Zdenka Sertić je zapisala: «U petak 8. VI nosila rublje i saznala od soboljičica (zapravo oficir na prisilnom radu) da je odveden u Bgd.» O dolasku skupine u Beograd na istom je mjestu zabilježeno (očito nekoliko dana kasnije) sljedeće: «U Beograd stigli 9. VI. -- nedjelja; Od kolodvora prema logoru na Banjici bacali kamenje po njima. Kod 'Slavije' primijetili auto CD.»

⁹⁷ Antun SCHUCH, «Prije trideset godina: 'Suđenje' hrvatskim časnicima u Beogradu» (dalje: SCHUCH, Suđenje), *Hrvatska revija*, god. XXV, sv. 4(100), München-Barcelona, prosinac 1975., 628.-631. Taj članak je prvobitno, bez navođenja imena pisca, objavljen u listu *Oganj*, glasilo hrvatskih radnika na području sjeverne Njemačke, koji je izlazio u Essenu, u dvobroju 9.-10., listopad 1958.

stražari su jednostavno smirili masu uperivši u nju svoje strojnice, te je kolona nastavila put i došla u logor na Banjici.

Kako u nastavku svjedoči Schuch na Banjici su zatvorenici bili izloženi porugama i maltretiranjima raznih «drugova» i «drugarica», koji su svakog dana dolazili na razgledavanje «koljača», i svi su bili složni «da nijesmo vrijedni, da nas se dalje hrani i pušta da živimo, već nas je trebalo postrijeljati, čim su nas uhvatili.»⁹⁸

Dolaskom na Banjicu, odnosno kasnijim boravkom u logoru Vojnog su- da Komande grada Beograda,⁹⁹ T. Sertić je počeo s višemjesečnim iščekivanjem da ga se izvede pred sud. Iz položaja u kojem se nalazio nije bio u mogućnosti poduzimati korake koji bi mu pomogli u nadolazećem suđenju. Iz sačuvane dokumentacije, a napose pisama T. Sertića Zdenki Sertić, nije moguće ništa doznati o tome što je T. Sertić doživljavao u zatočeništvu te treba prihvatiti jedino izravno svjedočenje o tome, a to je spomenuti članak potpukovnika Schucha. Koliko je iz pisama vidljivo, zatočenici su mogli primati i pisati pisma¹⁰⁰ te primati pakete (s hranom, odjećom i cigaretama).

Zdenka Sertić je nastojala prikupiti što više dokaza koji bi mogli utjecati na komunističke vlasti da tijekom suđenja donesu pravednu osudu. O tim njezinim pokušajima postoji veći broj dokumenata u HPM-u, OTS-u.¹⁰¹ Ona je također, kako je vidljivo iz HPM-a, OTS-a osim što je inicirala i realizirala sastavljanje više molbi i izjava koje su trebale jugoslavenske vlasti upozoriti na nevinost T. Sertića, nastojala i u osobnim kontaktima s utjecajnim osobama u novoj vlasti utjecati na njegovo oslobađanje ili pravedno suđenje. Kako je za-

⁹⁸ O sličnim posjetima, ali, što je više nego razumljivo, u bitno drukčijem tonu nego Schuch u svom članku, govori i sam Sertić u jednoj nedatiranoj poruci, sačuvanoj u HPM-u, OTS-u, poslanoj iz logora Z. Sertić, u kojoj se kaže: «Ovih dana bio je vojni tužilac Malović. S njime je bio potpukovnik Perućica. Ne izgleda, da bi se interesirali za mene. — Katkada dođe Vujić, Cmogorac, vrlo čestit, pravi narodni čovjek. Bio je na Banjici komesar. Čini mi se da je bio s Malovićem.»

⁹⁹ Prema jednoj neodaslanom dopisnici iz HPM-a, OTS-a koju je Zdenka Sertić naslovlila na T. Sertića, navedeni logor nalazio se je u Đušinoj ulici br. 5. Ista adresa pojavljuje se i u HPM-u. Dnevnik ZS na više mjesta. Prema podacima iz pisma T. Sertića Zdenki Sertić od 19. srpnja 1945., (sačuvanog u HPM-u, OTS-u), str 2, gdje Sertić navodi da će kroz «koji dan otpočet .. suđenje radi veleizdaje, koju sam počinio prema Državi i Narodu. Vjerojatno, još bolje sigurno bit ću premješten u drugu zgradu, negdje u prostorije suda», može se pretpostaviti da je premještaj uslijedio krajem srpnja ili početkom kolovoza 1945.

¹⁰⁰ Dakako, pisma je logorska uprava pregledavala i cenzurirala, o čemu svjedoči i pismo T. Sertića Zdenki Sertić, sačuvano u HPM-u, OTS-u (inače pisano ćirilicom!), od 5. kolovoza 1945., u kojem se navodi i sljedeće: «Jučer nisam primio pismo. Zadržato je. Pisanje mora biti potpuno razumljivo.» I u nekim drugim pismima, također sačuvanim u HPM-u, OTS-u, T. Sertić moli Zdenku Sertić da mu potvrdi primitak određenih pisama, budući da nije bio siguran je li ih primila.

¹⁰¹ Na temelju tih dokumenata, te na temelju kazivanja Z. Sertić, te je pokušaje opširno opisao M. Ibler u spomenutom podlisku u *Hrvatskom obzoru*.

bilježila,¹⁰² a što prenosi i M. Ibler, Z. Sertić je boraveći kratko u Beogradu u prvoj polovici lipnja 1945. uspjela prvi put (16. lipnja 1945.) posjetiti T. Sertića u logoru na Banjici, kontaktirati ministra vanjskih poslova, bivšega bana Banovine Hrvatske Ivana Šubašića te kipara Antuna Augustinčića.¹⁰³ Vrativši se 19. lipnja u Zagreb¹⁰⁴ Z. Sertić se ponovno odlučila na put u Beograd, kamo je stigla već 24. lipnja 1945. Tada je opet posjetila T. Sertića u logoru na Banjici, a također i istražitelja Jeftu Šašića, te načelnika generalštaba Jugoslavenske armije Arsu Jovanovića.¹⁰⁵ Nakon toga, Z. Sertić je dva puta ponovno uspjela posjetiti ministra Ivana Šubašića, da bi se 4. srpnja 1945. vratila u Zagreb.¹⁰⁶ I nakon toga bilježimo nekoliko putovanja Zdenke Sertić u Beograd.

T. Sertić je tijekom ljeta 1945. godine čekao na podizanje optužnice i početak suđenja. Spomenuta optužnica javnog tužioca Demokratske Federativne Jugoslavije protiv 34 visoka časnika Hrvatskih oružanih snaga bila je podignuta 29. kolovoza 1945. godine. Optuženi su bili uglavnom domobranski časnici, bivši časnici Jugoslavenske kraljevske vojske. Stoga je iznenađujuće što je T. Sertić bio uvršten u tu skupinu optuženika. Naime, njegovo djelovanje tijekom rata bilo je ponajprije vezano za Ustašku vojnici, odnosno za ustaške vojne postrojbe, a u njih je stupio ne kao bivši časnik poražene Jugoslavenske vojske nego kao predratni ustaški časnik i emigrant.

Karakter same optužnice u bitnim stvarima odudara od tadašnjih optužnica protiv visokih vojnih i političkih dužnosnika, kojima su se u velikoj većini slučajeva stavljali na teret «klasični» ratni zločini – masovna ubojstva, mučenja, pljačke, protjerivanja, itd. Naime, u središtu pozornosti prve točke optužnice bila je optužba za izdaju države (Jugoslavije) i njezine vojske (čiji časnici su bili), koju su navodno proveli svi optuženi u travnju 1941. U drugoj točki optužnice svi optuženi se okrivljavaju za to što su «u vrijeme rata.....stupajuć

¹⁰² HPM, Dnevnik ZS i HPM, Kalendar ZS. Kako sam već prije naveo, niti Dnevnik ZS, niti Kalendar ZS, nisu paginirani te je stoga teško, barem i približno, označiti gdje se nalaze informacije koje se u ovom članku spominju ili citiraju.

¹⁰³ IBLER, Podlistak, II, 60. Zdenka Sertić je došavši u Beograd 12. lipnja 1945. ostavila pismo za Ivana Šubašića i kipara Antuna Augustinčića.

¹⁰⁴ IBLER, Podlistak, II, 58.

¹⁰⁵ Iako se i u HPM-u, Dnevnik ZS, mogu naći potvrde za ono što je M. Ibler napisao, ipak mislim kako se autor u prvom redu koristio osobnim kazivanjem Zdenke Sertić. Napose se to odnosi na opis posjete Arsi Jovanoviću, budući da većinu podataka o tome u Dnevniku ZS ne možemo naći. Kako je vidljivo iz Iblerova teksta, T. Sertić i Jovanović su se poznavali s Vojne akademije. Tijekom razgovora Arso Jovanović je nastojao utješiti Z. Sertić, govoreći joj kako je poznato da je T. Sertić pošten čovjek, da je bio vojnik, te da će zacijelo biti pušten za nekoliko tjedana. Kako prenosi M. Ibler, Z. Sertić se činilo da je Jovanović govorio iskreno i iz uvjerenja.

¹⁰⁶ M. IBLER, Podlistak, II, 58. U HPM, Dnevnik ZS, zabilježeno je kojim je sve osobama Zdenka Sertić (kao i druga rodbina T. Sertića) upućivala molbe: «Mlilil smo: Kr. namjes. Budisavljevića, Augustinčića, Šubašića, pukov. Ljubića, Sedmakovu, Arsu Jovanovića, Vilfana, Jeftu Šašića, Brmčića, Baću Milića, - Dr. Stepinac, Rittig, Bakarić, Pribičević, Bakarić, Baće.»

u službu neprijateljske vojske, učestvovali u borbi protivu naših naroda i njegove narodno-oslobodilačke vojske.» Ni treća točka ne razlikuje se odviše od sadržaja prve dvije, osobito ističući što su optuženi «u toku četverogodišnjeg rata vrbovali i organizirali borce – naše državljane, svrstavali ih u naoružane formacije sa ciljem pomaganja okupatoru, u zajedničkoj borbi sa okupatorom protivu svoje otadžbine.....a sve u cilju poboljšanja položaja fašističkog okupatora i jačanje njegove vojne snage i pomaganja okupatorovog slugu Pavelića i ustaša.»¹⁰⁷

U optužnici je prevladavala optužba za izdaju države i vojske te organiziranje oružanih snaga NDH (odnosno Hrvatskog domobranstva), te se u samo nekoliko slučajeva spominju i navodni ratni zločini nekih od njih. Optuženi su bili podijeljeni u dvije skupine. Prvooptuženi časnici, njih 16, optuženi su da su «počinili krivična dela izdaje otadžbine predviđena čl. 3 tač. 2), 4), 5) i 6) Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države kazniva čl. 4-tač. 1), 2) istoga zakona u vezi čl. 18-tač. 1) pomenutog zakona.»¹⁰⁸

T. Sertić se nalazio u skupini od 18 drugooptuženih časnika (u toj skupini bio je naveden na četvrtom mjestu), koji su optuženi da su «pored krivičnog djela izdaje naroda i države, izvršili ..... i masu krivičnih djela ratnih zločina predviđenih čl. 3 tač 3., kažnjivih čl. 4 tač. 1 i 2 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države.»¹⁰⁹

Nabrajaajući navodne zločine za svakog optuženika posebno Optužnica protiv T. Sertića ne navodi gotovo ništa što bi se moglo kvalificirati kao ratni zločin, nego ga uglavnom optužuje da je bio dobar organizator i (kako sam to već opisao u slučaju borbi za Gospić) sposoban vojnik.¹¹⁰

Znatno zanimljivije je obrazloženje optužnice, u kojoj je navedeno nekoliko citata iz dokumenata za koje je tužilac mislio da najviše terete optužene, pa tako i T. Sertića.¹¹¹ Stavivši na početak obrazloženja što je naveo «ustaški pukovnik i švabobranski general Sertić u svojim izjavama» o svoim pristupanju i skorom razočaranju u Ustaški pokret,¹¹² tužitelj u nastavku navodi dijelove 12 dokumenata i izvod iz jednog novinskog članka.¹¹³ Osnovni je problem u navedenim dokumentima to što oni danas nisu dostupni istraživačima te je nemoguće provjeriti navedene tvrdnje. Naime, doneseni dijelovi dokumenata uglavnom se ne sastoje od većih cjelina, nego je riječ o većem broju izdvojenih rečenica (odnosno dijelova rečenica), koje su spojene u jednu cjelinu, koja

¹⁰⁷ Isto, 2.-3.

¹⁰⁸ Isto, 3.-6. Spomenuti Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države donesen je krajem kolovoza 1945. godine, a objavljen je, među ostalim, u *Borbi* (Beograd), god. X, br. 208, 27. kolovoza 1945., 4.

¹⁰⁹ Isto, 6-13.

¹¹⁰ HPM, Optužnica, 9.

¹¹¹ HPM, Optužnica, 17-20.

¹¹² Isto, 17.

¹¹³ Riječ je ponajviše o dokumentima iz stožera Ustaške vojnice, a navedeni članak, u kojem se opisuje organizatorska djelatnost Tomislava Sertića, objavljen je u *Ustaši* (Zagreb), sudeći prema sadržaju članka, krajem 1944. godine.

se po svojem sadržaju, odnosno dojmu, može znatno razlikovati od izvornika. Također, vrlo je zanimljiv i jezik navedenih dokumenata. Naime, bez iznimke, riječ je o tekstovima u kojima prevladava srpska ekavica, uz koju se pojavljuje nešto hrvatskih izraza, uglavnom vojničkih, što je za dokumente koje je u većini slučajeva sastavio jedan ustaški pukovnik krajnje neobično. Dakako, postoji i mogućnost da je dolazilo i do grešaka prigodom pretipkavanja navedenih dijelova iz izvornika, no, bile te greške namjerne ili slučajne, njihov je broj prevelik, a da se ne posumnja u autentičnost tih dijelova odnosno njihova sadržaja.

Sertića najteže tereti izvod iz dokumenta «br. 156 tajno», u kojem se navodi da osobe «koje se uhvate u borbi ili pri bjehu sa oružjem u ruci, imaju se streljati. Tako se postupi i sa svim osobama koje drže sakriveno vatreno oružje ili streljivo....»¹¹⁴ osobe koje su sumnjive da su prije predaje bile u borbi protiv imaju se uhvatiti, preslušati i predati u zbirni zarobljenički logor divizije.»¹¹⁵ Kako se u navođenju tog dokumenta kaže kako je to «raspis glavara stožera», a istovremeno se spominje slanje zarobljenika u divizijske zarobljeničke logore, postavlja se opravdano pitanje koji je to «glavar stožera» uputio takav «raspis». Naime, pretpostavljajući kako dokument treba staviti u prve dvije ratne godine, kada je jedino domobranstvo bilo podijeljeno na divizije, odnosno na divizijska područja, veliko je pitanje je li Sertić bio taj koji je sastavio taj «raspis», ili ga je pak samo proslijedio postrojbama ustaške vojnice. Uz to, vidljivo je kako se taj dokument, u obliku u kojem je naveden, odnosi na naoružane osobe, dakle pobunjenike, te se pravi jasna razlika između onih koji drže oružje i onih za koje se sumnja da su ga imali, odnosno da su sudjelovali u borbama.

Drugi dokument koji potječe iz zapovjedništva Ustaške nadzorne službe (UNS), br. 25251 od 18. svibnja 1942., tvrdi da je Sertić, uz zapovjednika Ustaške vojnice Jurja Jucu Rukavinu, tadašnjeg zapovjednika PTB-a pukovnika Antu Moškova, bojnika Šulentića, te zapovjednika UNS, koji je tada bio Eugen Dido Kvaternik, sudjelovao 16. svibnja iste godine na sastanku na kojem je dogovoreno da se «obzirom na konačnu likvidaciju pobune u kotarevima Vrgin Most, Vojnić, Slunj (te općina Vlasinja, kotar Pisarovina): imade se bezodvlačno započeti sa iseljenjem celokupnog pučanstva hrvatsko-pravoslavne vere....»¹¹⁶ pod vodstvom satnika Luburića odnosno njegovog zamenika Dragana Kišpatića. To isto iseljenje biće dozvoljeno a prisilna sretstva imaju se upotrebiti onda ako pučanstvo ne bi htjelo dobrovoljno seliti. Za rad spsobni muškarc i žene biće otpremljeni ukoliko to žele na rad u Nemačku. U protivnom slučaju biti će smešteni na raznim pustarama između Save i Drave.»

¹¹⁴ Točkice u izvorniku.

¹¹⁵ HPM, Optužnica, 17. Na stranici 14, gdje je dan popis dokumenata koji će biti pročitani na raspravi navodi se taj dokument kao «raspis glavara stožera br. 156 (XXI). »Na žalost, način na koji je dokument naveden ne omogućuju određivanje vremena kada je nastao. Ipak, spominjanje divizijskog logora i 718. njemačke divizije upućuje na 1941. ili 1942. godinu.

¹¹⁶ Točkice u izvorniku.

Za razliku od navedenih optužbi, dostupni dokumenti i literatura govore o T. Sertiću kao čovjeku koji je nastojao spasiti progonjene. Svakako najzanimljiviji od njih je već spomenuti dokument iz HDA, koji sa T. Sertića skida odgovornost za ratne zločine.¹¹⁷ Jedino za što autor dokumenta konkretno optužuje T. Sertića je raspisivanje «ključa odmazde», po kome je trebalo strijeljati određeni broja talaca za svakog ubijenog «hrvatskog ili njemačkog vojnika, podoficira i oficira», no, kako dalje navodi, nije «nam poznato da li je to njegova inicijativa ili je to dobio 'odozgo', što je vjerojatnije.»¹¹⁸ Kako je već na više mjesta navedeno, dokument znatno više govori o Sertićevu protivljenju ustaškim zločinima i njemačkoj politici. Na posljertku, autor dokumenta Sertiću najviše zamjera što navodno nije imao hrabrosti spriječiti pokolje i «ostala zala» koja su činili ustaški «rasovi».¹¹⁹

Najpoznatije svjedočenje o Sertićevu pomaganju progonjenima je ono Ivana Meštrovića. Naime, kada je on u jesen 1941. imao problema s dobivanjem putovnice «na jednoj večeri kod jedne znanice»¹²⁰ sreo je T. Sertića, koji je očito već bio obaviješten o Meštrovićevim problemima te mu je pokušao pomoći pribavivši mu putovnicu.¹²¹ Iako je ubrzo nakon toga Meštroviću oduzeta ta putnica, ipak je on o njemu zadržao povoljno mišljenje te je uskoro došlo do jednog dužeg razgovora u kojem je T. Sertić otvoreno iznio svoja stajališta.¹²² Razgovor, kojemu su pribivali I. Meštrović, njegov brat, Meštrovićev prijatelj Pavle Ostović, ustaški bojničar Ćiril Ćudina, te T. Sertić, odigrao se u Meštrovićevoj kući u jesen 1941. T. Sertić, koji je govorio «mirno, odmjereno i razgovjetno, dajući topline onome što je govorio», oštro je kritizirao stanje u državi, izjavivši da će talijanska «okupacija Dalmacije .. nas stajati glave. Svi se u duši bunimo, a srca se ledene. Gonjenje pravoslavaca je potpuno bezumna stvar.»¹²³ Dijelovi tog razgovora posredno osnažuju Sertićevo zatočeničko pisanje 1945. o svom zalaganju za progonjene Srbe te potrebi za prestankom tih progona.¹²⁴

Dosta podataka o takvoj Sertićevoj djelatnosti zabilježila je Z. Sertić.¹²⁵ Očito na temelju njezinih sjećanja, M. Ibler prenosi: «Poznavajući umjetnicu Zdenku Sertić kao osobu spremnu da pomogne bližnjemu, njezini prijatelji i rođaci kojima je iz političkih razloga 1941. prijetila opasnost od zatvora i jasenovačkog logora, zamolili su je za pomoć. Saznavši da se na Markovu trgu kao zapovjednik Ustaške vojnice nalazi osoba s istim prezimenom, sama je

---

¹¹⁷ HDA, Podaci.

¹¹⁸ Isto, 2.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Zdenka Sertić.

¹²¹ MEŠTROVIĆ, *Uspomene*, 280.

¹²² «Razgovor s pukovnikom Sertićem», *Isto*, 284-285.

¹²³ *Isto*, 284.-285.

¹²⁴ HDA, Dossier T. Sertića.

¹²⁵ Riječ je o dokumentima iz HPM-a, OTS-a: kopiji molbe rodbine T. Sertića maršalu Titu od 22. lipnja 1945., kopiji molbe rodbine Tomislava Sertića Višem vojnom sudu Ministarstva narodne obrane u Beogradu od 22. lipnja 1945., te navedenoj Izjavi.

otišla pukovniku Sertiću, predstavila mu se i otvoreno ispričala zašto ga traži i za koga moli pomoć. Primio ju je ljubazno, saslušao i obećao pomoć.

Što je obećao, to je izvršio - i to ne samo jedanput. Tijekom ratnih godina 1941.-45. general Sertić je na intervenciju Zdenke Sertić spasio više osoba iz zatvora i od opasnosti da ih se prebaci u Jasenovac, neke izvukao iz ruku Gestapa, a nekim poznatim hrvatskim intelektualcima omogućio da dobiju putovnicu i da se spase odlaskom u, inozemstvo.»¹²⁶

Suđenje skupini od 34 časnika HOS-a počelo je pred Vojnim vijećem Vrhovnog suda Demokratske Federativne Jugoslavije u Beogradu, u četvrtak, 13. rujna 1945., a trajalo je do subote, 22. rujna iste godine. Dakle, suđenje istaknutim časnicima jedne vojske trajalo je, ako se izostavi nedjelja, 16. rujna, kada je bio slobodan dan, svega devet dana. Ipak, treba reći kako je unatoč upravo nevjerojatnoj kratkoći toga suđenja, na kojem se u normalnim okolnostima ne bi moglo doći ni do najbitnijih činjenica, to suđenje u usporedbi s tadašnjom komunističkom sudskom praksom bilo dugotrajno. Predsjednik Vojnog vijeća bio je pukovnik dr. Josip Hrnčević, a tužilac potpukovnik Josif Malović, stariji pomoćnik javnog tužioca DFJ. Optužene su branili pukovnik Slavko Miletić, kapetan Andrija Pejnović, poručnik dr. Marijan Šaber te odvjetnik Milan Radović.

Danas je zbog nedostatka izvora teško reći što se uistinu događalo tijekom suđenja. Sama kronologija događaja može se jednostavno sastaviti uvidom u suvremeni tisak koji je pozorno pratio tijek suđenja.¹²⁷ Zanimljiv je članak A. Schucha koji je na nepune dvije stranice opisao okolnosti i atmosferu u sudnici.¹²⁸ Prema njemu suđenje je bilo obična farsa u kojoj optuženima nije pružena prigoda da se dostojno obrane. Svjedoke je mogla izvesti samo optužba, optuženike je tijekom obrane prekidao predsjednik Vojnog vijeća Hrnčević, a «jedini se pukovnik Miletić držao svoje uloge branioca i u svojoj obrambenoj riječi htio dokazati, da naša 'djela' uopće uglavnom i ne postoje» dok su drugi branitelji, «pogotovo jedan poručnik, počeo riječima: -Sramota me je što moram braniti ustaše, najozloglašnije koljače našeg naroda' (mislio je na četnike i ostale Srbe!) i u tom duhu nastavio je 'obranu'. Njega Hrnčević nije prekinuo.»¹²⁹ Schuch T. Sertića nigdje posebno ne spominje. Ipak, znamo za detalj kada je na pitanje «dr. Hrnčevića generalu Sertiću, kako to da govori sedam stranih jezika, tužitelj Malović odmah ga.....prekinuo primjedbom: 'da bi mogao služiti više gospodara!'¹³⁰

¹²⁶ IBLER, Podlistak, I, 58.

¹²⁷ Tako su suđenje pozorno pratili *Borba. Organ Komunističke partije Jugoslavije*, Beograd (dalje: *Borba*), te *Vjesnik jedinstvene narodno oslobodilačke fronte Hrvatske*, Zagreb (dalje: *Vjesnik*). *Borba* je u razdoblju od 15. do 23. rujna objavila šest opširih priloga o suđenju, a *Vjesnik* čak osam priloga različitog opsega. Način izvještavanja nije ostavio ni najmanju mogućnost da ono bude objektivno i nepristrano. Najveća je pozornost posvećivana stajalištima tužitelja, a pisci članaka su često vrijedali optužene.

¹²⁸ SCHUCH, Suđenje, 630.-631.

¹²⁹ *Isto*.

¹³⁰ IBLER, Podlistak, I, 59.

T. Sertić je iznio svoja stajališta 15. rujna, kada je bio preslušan. Prema *Vjesniku*¹³¹ bio je suočen s navodima i dokumentima iz optužnice, na što je navodno izjavio da se «ne osjeća krivim i tvrdi, da je bio čestan oficir, humanista i panslavista, pa je radio u 'stišavanju strasti' i 'štitio narod'.» Navode iz citiranog dokumenta koji govori o sastanku s Jucom Rukavinom «Sertić je drsko pokušavao poreći tu činjenicu.» Kako nam svjedoči isti članak jedan od «dokaza» bili su i stihovi «napaćenog naroda Like: Sertiću, Sertiću, prokleta ti mlijeko, što si pokla malo i veliko», a kraj članka osvjetlio nam je moguću pozadinu optužbe protiv Sertića, a to je ocrnjivanje uloge dr. Vlatka Mačeka i HSS-a tijekom rata.¹³² Karakteristična je bila završna riječ tužioca J. Malovića, koja je bila prožeta teškim političkim kvalifikacijama koje su trebale pojačati dojam o navodnim zločinima optuženih, u kojoj je iznesena tvrdnja o navodno 2 milijuna žrtava rata na području bivše Jugoslavije, odnosno o 800.000 žrtava logora Jasenovac.¹³³

Suđenje je završeno 22. rujna 1945. izricanjem osude. Prema *Borbi*, T. Sertić je osuđen za «krivična dela ratnih zločina i za krivična dela izdaje otadžbine» na kaznu smrti strijeljanjem, te na trajan gubitak političkih i «pojedinih građanskih prava, kao i na konfiskaciju imovine.»¹³⁴

T. Sertić je podnio molbu za pomilovanje, ali ju je AVNOJ odbio 24. rujna,¹³⁵ kada ga je Z. Sertić zadnji puta vidjela, a kako je zapisala, još 25., 26., a najvjerojatnije i 27. rujna bio je živ, kao i ostali osuđeni na smrt.¹³⁶

Iako se prema dostupnim izvorima ne može točno odrediti nadnevak smrti T. Sertića, ipak bilješke u HPM-u, Dnevnik ZS, upućuju na nadnevak 27. rujna: «27. IX. četvrtak nisu primili hranu – mahnuli rukom. Govorilo se: - da su ujutro oko 4h goli u gaćicama kamionom odvezeni u Jajince, selo kraj Beograda i tamo strijeljani -da su strijeljani na Banjici i pokopani na novom groblju Marinkova bara.» Zanimljivo je spomenuti kako je riječ o lokalitetima na kojima su tijekom rata obavljale pogubljenja i njemačke okupatorske snage, te snage Nedićeve srpske vlade.

¹³¹ «Bijedno se brane ustaški zločinci pred sudom naroda. U nastavku rasprave preslušani su generali NDH Grujić, Gregorić, Sertić i Skoliber», *Vjesnik*, god. V., br. 127, nedjelja 16. rujna 1945., 3.

¹³² *Isto*.

¹³³ «Suđenje pred Vojnim većem Vrhovnog suda Jugoslavije. Javni tužilac u svojoj završnoj reči traži najstrožiju kaznu za Pavelićeve generale i više oficire», *Borba*, god. X., br. 229, 20. rujna 1945., 3.

¹³⁴ «Vojno veće Vrhovnog suda Jugoslavije osudilo je na smrt 17 Pavelićevih generala i viših oficira», *Borba*, god. X., br. 231, 23. rujna 1945., 5. Izvornik osude nisam uspio pronaći.

¹³⁵ HPM, Dnevnik ZS., na jednom mjestu je zabilježeno: «24. [rujna] AVNOJ odbio pomilovanje 17 [osuđenih] na smrt strijeljanjem», što navodi i SCHUCH, Suđenje, 631. Inače, kako je u istom dnevniku zabilježila Z. Sertić, i biskupska konferencija je sa svoga zasjedanja uputila brzojav za pomilovanje.

¹³⁶ *Isto*. SCHUCH, Suđenje, 631, navodi, kako su osuđenici na smrt pogubljeni već 24. rujna, što očito ne odgovara stvarnosti, ali upućuje da su bili odvojeni od osuđenika osuđenih na vremenske kazne, među kojima je bio i Schuch.

Danas je nepoznato gdje se nalazi grob T. Sertića. Naime, komunističke vlasti su imale običaj pokapati pogubljene u neobilježene masovne grobnice, za koje rodbina i prijatelji nisu mogli znati. Rodbina T. Sertića pokušala je naknadno doznati gdje se nalazi njegovo tijelo te ga prenijeti u obiteljsku grobnicu, no u tome nije uspjela.¹³⁷

Život i tragični kraj T. Sertića govore ne samo o njegovoj sudbini kao pojedinca, nego još više o njemu kao primjeru hrvatskog časnika koji se snalazio i djelovao u tragičnim ratnim okolnostima.

Uvidjevši svu težinu položaja Hrvata u Jugoslaviji i hrvatskih časnika u njezinoj vojsci, a vođen idejom hrvatske državne nezavisnosti, Sertić se odlučio za pristupanje Ustaškom pokretu, koji je doživljavao u prvom redu kao moguću snagu koja će stvoriti hrvatsku državu i hrvatsku vojsku. Ipak, on nije ostao slijep na tragične događaje i nastojao je pomoći progonjenima. Istovremeno je, obnašajući visoke vojne dužnosti u ratu, uspješno djelovao na obrani NDH. Takva djelatnost, istovremeno pomaganje progonjenima, što je nesumnjivo predstavljalo djelovanje protiv istaknutih pojedinaca i skupina u vlasti NDH, te obrana te iste države, a posredno i onih s kojima je bio u sukobu, predstavlja temeljni problem na koji su nailazili mnogobrojni istaknuti pojedinci i skupine u tom razdoblju. Naime, stiješnjeni između suprotstavljenih ideologija i politika, u zemlji rastrganoj građanskim ratom, nastojali su kao i T. Sertić, djelovati i preživjeti u tim teškim uvjetima.

U svibnju 1945. T. Sertić se našao u teškom položaju istaknutog časnika poražene vojske. Totalitarni, komunistički značaj nove vlasti oduzeo je T. Sertiću, kao i velikom broju onih koji su tada bili na udaru novih vlasti, svaku mogućnost pravednog suđenja i dokazivanja svoje nevinosti te je stoga danas teško prihvatiti njegovu, u tipičnom komunističkom procesu «dokazanu», krivnju. Dakako, moguće je da je T. Sertić, djelujući tijekom rata kao istaknuti časnik nedemokratske i totalitarne države, počinio ratne zločine, no optužbe i «dokazi» iz rujna 1945. godine to ni u kojem slučaju ne dokazuju.

---

¹³⁷ U HPM-u, OTS-u ima više dokumenata, nastalih od rujna 1945. do ožujka 1946., koji svjedoče o pokušajima Z. Sertić da dobije ekshumaciju i prebacivanje u obiteljsku grobnicu tijela T. Sertića. U HPM-u, OTS-u sačuvana je i kopija molbe matere T. Sertića Barbare Višem vojnom sudu u Beogradu od 6. prosinca 1945., u kojoj je molila ekshumaciju posmrtnih ostataka svoga sina. Ona je tada, prema ovjeri na dokumentu, živjela u Gudovcu kraj Bjelovara te je ovlastila beogradskog odvjetnika Milana Ž. Živadinovića, da on pokuša dobiti ekshumaciju. Z. Sertić je 12. ožujka 1946., prema kopiji sačuvanoj u HPM-u, OTS-u, pisala u istoj stvari Petru Vujiću, spomenutom komesaru u logoru Banjica, u kojem ga je zamolila za pomoć. Vujić je na to pismo poslao (nedatirani) odgovor, također sačuvan u HPM-u, OTS-u, u kojem se navodi: «Vaš rođak je sahranjen u zajedničkoj grobnici, da li će Vam se dozvoliti prenos tela ne znam, ali Vi se obratite Vojnom sudu....., navedite razloge i ja verujem, da ćete naići na razumevanje, pogotovo ako bude još sličnih molbi. Moje mišljenje je da bi sada mogli biti samo higijenski razlozi i pitanja. Razumete, radi otvaranja i zatvaranja grobnice rano i više puta.» O pokušajima ekshumacije tijela T. Sertića pisao je i M. Ibler u navedenom podlistku.

PRILOG

U prilogu članka «Ustaški pukovnik i general Tomislav Sertić» objavljujem dio Dossiera Tomislava Sertića.¹³⁸ Riječ je o stranicama 14-20, na kojima je Sertić opisao svoje djelovanje tijekom Drugog svjetskog rata. Podaci koje je iznio nisu zanimljivi samo kao dopuna njegova životopisa, nego još više kao razmatranja profesionalnog vojnika i bivšeg visokog ustaškog zapovjednika o ustroju, razvoju i problemima s kojima su se susretali ustaška vojnika i OS NDH (odnosno Hrvatske oružane snage) u cjelini od 1941. do 1945., te predstavljaju vrijedan izvor za hrvatsku vojnu povijest Drugog svjetskog rata.

Priređujući tekst za objavljivanje susreo sam se s priličnim problemima. Naime, tipkani tekst dossiera bio je pun ne samo klasičnih grešaka u tipkanju, nego također i čudnih jezičnih konstrukcija koje katkad čitatelja dovode u dvjobju glede sadržaja. Tijekom rada na članku, te pregledavanja i čitanja mnogobrojnih sačuvanih Sertićevih rukopisa (koncepta članaka i govora, pisama i dopisnica, sačuvanih ponajviše u Hrvatskom povijesnom muzeju),¹³⁹ nedvojbeno sam utvrdio da je Sertićev jezik bio dobar, a tekstovi dobro napisani. Stoga pretpostavljam kako je tekst koji objavljujem bio izvorno napisan njegovom rukom, te ga je kasnije druga osoba, očito slaba u strojopisu i poznavanju Sertićeva rukopisa, pretipkala, što je po svoj prilici uzrok mnogobrojnim greškama i čudnim jezičnim konstrukcijama. Svakako, postoji mogućnost da je i T. Sertić sam tipkao navedeni tekst u okolnostima zatvorskog života, odnosno istrage i iščekivanja suđenja. Mišljenja sam ipak da je ovo manje vjerojatno, budući da su njegova pisma i dopisnice Zdenki Sertić, također pisana u zatočeništvu, u jezičnom pogledu dobra i jasna.

Priređujući tekst odlučio sam ispraviti tek očite greške u pisanju, odnosno dodane su interpunkcije tamo gdje je to bilo potrebno, a u uglatim zagradama dodane su nadopune teksta (vrlo često riječ je o nadopunjavanju, ili ispravljanju spomenutih osobnih imena). Inače, većina je konstrukcija ostavljena bez ikakvih ispravaka i nadopuna, a gdje je bilo potrebno dodane su nadopune i objašnjenja nejasnih konstrukcija u bilješkama. Smatram kako bi temeljita izmjena takvih konstrukcija unutar samog teksta narušila njegovu autentičnost, a i one same po sebi svjedoče o vremenu u kojemu su nastale.

Također, obzirom da se tekst objavljuje kao prilog opširnog članka o Sertićevu životu i djelovanju, to će dodatna objašnjenja nekih pojmova i događaja, smještena u bilješkama, biti dodana jedino ukoliko nisu već obrađena u članku.

Slijedi tekst dokumenta.

Početkom mjeseca svibnja 1941 god. određen sam za zapovjednika ustaške vojnice, koja do tada nije postojala i jednovremeno za zapovjednika prve ustaške pukovnije.

U zagrebačkom zboru na dan proglašenja NDH prikupio se je po zapovjedi generala Kvaternika veći broj vojnika, koji su se skrivali po Zagrebu, ustaše i časnici, sa zadatkom prikupljanja oružja, opreme, i hrane što je sve ostalo od jug. vojske koja [je] tada bila u raspadu. Kao zapovjednik zagrebač-

¹³⁸ HDA, Dossier T. Sertića. Detaljan opis dossiera je na početku članka.

¹³⁹ HPM, OTS.

kog zbora određen je tadašnji direktor zbora Ćiril Ćudina [Ćiril Ćudina] koga je Kvaternik imenovao potpukovnikom. Kada sam ja preuzeo prvih dana mjeseca svibnja dužnost zapovjednika pukovnije, već je kao takav u zboru fingirao potpukovnik [?] Krumenacker. U zboru je bio nered. Nije bio organiziran stožer pukovnije. Prije prijema u opće ove dužnosti ja sam izrazio svoje neraspoloženje na više mjesta (kod Artukovića, kod brata Poglavnikova – profesora [Josipa] Pavelića, kod Servacija [Servatzya], Moškova, Kvaternika) tvrdeći da je to najveća nesreća za jednu državu, pogotovo mladu, ako ima dvije vojske, jer dvije vojske znače dva glavara država, a dva glavara države znače građanski rat i propast iste. Uzeo sam iz bivše jug. vojske nekoliko oficira, a imao sam namjeru uzeti ih mnogo. Pomoću ovih oficira organizirao sam stožer pukovnije od sljedećih: ustaški pukovnik [?] Magaš, ustaški potpukovnik Marijan Josić, domobranski bojnik Božo Glažar, umirovljeni satnik Branko Medanić (glumac) operni pjevač itd. Do moga dolaska u zboru i obrtnoj školi bilo je već prikupljeno mnogo oružja, opreme, odjeće, obuće, hrane, šećera, kave, čaja itd.

U pukovnji koja je bila proglašena od strane generala Kvaternika prvom ustaškom pukovnijom i koja je trebala poslužiti kao poglavnikova garda, odmah je zavladała disharmonija. Bilo je oko 10 ustaša povratnika, čina dočasničkog. Ovi ljudi su počeli zapovjedati časnicima čina satnika, bojnika i potpukovnika, počeli im spočitavati njihovu službu u jug. vojsci i počeli uzurpirati vlast. Ja sam ih pozvao i ukorio zbog uzurpiranja vlasti, govoreći: Vojška počiva na principu hierarhije. Nemože nigdje u nijednoj vojsci dočasnik kontrolirati časnika i ovom zapovjedati. Vi uzurpirate vlast, stoga će Vas narod zamrziti i ostaviti. Oni su pod vodstvom ustaškog pukovnika [Stipe] Tomčića [Tomčića] otišli poglavniku i tužili me. Tužbe pismene su predali u predsjedništvo vlade, pa se je protiv mene vodio postupak.

U isto vrijeme povjerenici glavnog ustaškog stana: Ćiro Ćudina, [Josip] Drezga i [?] Meniga primili su 8,000.000 dinara, pa su im nestali. Ja sam ih dao zatvoriti, doveo sam sudskog pukovnika [?] Miletića, da povede istragu. Slijedećeg dana, pošto su ovo bili istaknuti članovi ustaškog pokreta, poglavnik je pozvao mene. Kod njega sam našao Slavka Kvaternika. Poglavnik me je upitao zašto sam dao voditi istragu protiv ovih ljudi i što bi ja snjima učinio. Ja sam odgovorio: «Ja bi ih objesio na Jelačićevom trgu, tako da svijet vidi da će se kod nas pošteno raditi.» Na to mi je Kvaternik rekao: «Dok si ti bio srpski časnik, oni su bili ustaše, i sada možeš ići.» Pošto je u pukovnji bilo jug. časnika, koji su upotrebljavali staru terminologiju i bili časnici od zanata, oni su odmah došli u sukob sa emigrantima i sa bivšim pričuvnim časnicima. Pukovnik [Tomislav] Rolf i pukovnik [Mijo] Seletković otišli su poglavniku i prikazali stanje u pukovnji. Tada je poglavnik pozvao sve časnike i navjestio im velike promjene riječima: «Uskoro će nastati velike promjene. Tko nije bio ustaša do 10. travnja taj nemože služiti u ustaškoj vojsci.» Dva dana iza toga sam smijenjen, a kao zapovjednik 1. ustaške pukovnije određen je pukovnik Rolf.

Ja sam na položaju zapovjednika prve ustaške pukovnije ostao kratko vrijeme 10-15 dana. Za to vrijeme uspio sam samo uvesti administraciju koja nije postojala i uvesti unutarnji red. Iza toga bio sam jedno vrijeme bez posla, pa sam određen za zapovjednika ustaške časničke škole. Meni je kao pomoćnik dodijeljen ustaški pukovnik Mijo Seletković, koga svi časnici u školi nazivali «komesar», jer je bio u opće poznat [jer je bilo u opće poznato?] da u mene nemaju povjerenje. Seletković je cijelo to vrijeme odnosno ljeto vršio pripremu za školu, on je raspolagao sa materijalnim sredstvima, izabrao zgradu, kupio namještaj, nabavio odjeću i obuću, opremu, uredio kuhinju, spremio spavaonice itd. Osim što je sabrao nekoliko časnika ustaškog pukovnika Magaša, ustaškog potpukovnika Josića, domobranskog satnika Medanića, sada u pričuvu kao operni pjevač i druge, kao što sam pomoću bojnika Bože Glažara organizirao kancelariju, ja cijelo to ljeto, do početka škole početkom mjeseca septembra, nisam ništa radio, tako da su [se] svi koji me poznaju tome čude [čudili]. Nekako u septembru određen sam za zapovjednika ustaških sveučilišta [učilišta]. Iza toga uređene su prostorije za smještaj muške mladeži, koja je ostala bez roditelja. Tako su djeca ispod 10 godina i ona iznad 10, koja nisu svršili pučku školu, bila na tečaju za pučku školu. Oni koji su svršili pučku školu a imali su 10 – 13 godina, oni su upućivani u srednje škole (gimnazije) da bi poslije služili kao kadar za časničku školu, a oni koji su imali više godina, oni su upućivani u zanate. U časničkoj školi zapovjednik pitomačke satnije bio je ustaški pukovnik Magaš, koji je ovu školu u pogledu nastave potpuno samostalno vodio. Pored ostalih, poglavito vojno stručni[h] predmeta, netko iz glavnog ust. stana, nesjećam se tko predavao je us[taška] načela.

U ljetno doba 1941. god. kada je borba između Hrvata i Srba za[hva]tili[a?] više šire razmjere, ja sam u dva navrata pismeno iznosio, da se ovoj borbi može stati na kraj jedino, ako se nađe humana osnovica za međusobno saživljavanje naroda, koji slučajno stanuje na području izloženom raznim, kulturnim i političkim utjecajima. Ja sam žurno predlagao, da se [u] pogledu prava i dužnosti pred zakonom pravoslavci izjednače sa ostalim vjerama, pa će pobune najvećim djelom prestati. Sjećam se vrlo dobro, da je ovakav jedan vrlo opširan referat upućen predsjedništvu vlade (poglavniku), kucano [kucao] na mašinu boжник Božo Glažar, moj pobočnik u zapovjedništvu škole, i sjećam se da se je on čudio mojoj smionosti. Kratko vrijeme iza toga razgovarao sam sa dr. [Viktorom] Ramohom [Ramovom], koji je bio u predsjedništvu vlade neki visoki funkcioner, a poslije veliki župan u Zadru. On je samnom bio potpuno sporazuman i pohvalio moju odvažnost. Samo je rekao, da dok je Dide Kvaternika i poglavnikove žene, neće biti u zemlji mira niti reda. U to vrijeme Maršal dvora bio je [na] Markovom trgu ujak poglavnikov Krmptić.¹⁴⁰ Ja sam s njime govorio, vjerujući da će on kao ujak na lijepi način prikazati svo-

¹⁴⁰ Osobno ime, kao ni druge podatke o Krmptiću nisam uspio naći. Obzirom na činjenicu da je mati dr. Ante Pavelića, Marija Pavelić, bila rođena Šojat, to nije vjerojatno da bi se mogući ujak mogao prezivati Krmptić (vidi podatke o obitelji dr. Ante Pavelića u «Slikovni životopis Ante Pavelića», *Ante Pavelić. 100 godina*, ur. Višnja Pavelić, Zagreb, 1995., 112, 115.)

me sinovcu Anti – poglavniku. Ja sam čovjeku kazao: «kazaćte vi vašem nećaku, poglavniku, da će se batina izvrnuti, on će odlijetjeti, od kuda je i doletio a mi ćemo ostati ovdje, poniženi, posramljeni u cijelom svijetu i uništeni.» Krmpotić se je tužio na poglavnikovu ženu i na Didu Kvaternika, koji da je jako intiman sa njom. Kratko vrijeme iza toga, bio je Krmpotić otpušten iz dvora.

U novembru mjesecu nekako krajem ovoga mjeseca odredio [određen] sam za glavara stožera ustaške vojnice. Do tada je bio glavar stožera ustaški pukovnik [Franjo] Lukac. Na njega su se tužili, da je strahovito nervozan, da ne poznaje administraciju, da maltretira ljude, da nije organizirao nikakav stožer i da kod njega administracije nema. Kao zapovjednik ustaške vojnice imenovan je ustaški pukovnik Juco Rukavina. Kada sam preuzeo dužnost, prvo mi je bilo da nađem prostorije, zatim da organiziram stožer, vršeci podjelu poslova po odjelima i otcjecima. U ovom pogledu savjetovao sam se sa generalom [pukovnikom] Čušom, zatim sam tražio časnike iz domobranstva, jer se sa neukim nije dalo ništa učiniti. Kvaternik se je dalje odupirao, jer je smatrao domobranstvo svojom vojskom, koju nije htio slabiti na račun vojnice. Ipak sam uspio dobiti nekoliko časnika, među kojima generalštabnog bojnika (tada nadsatnika Ljudevita Šinka), koji je do kraja ostao uvijek u mome stožeru.

Ustaška vojnica spadala je pod zapovjedništvo domobranstva (Kvaternika), za razliku od PTS-a, koji je podpadao neposredno pod zapovjedništvo poglavnika. Budžet je dobila za 1942. god. ali ga nije iscrpila, jer je hranu, odjeću, obuću, oružje, i streljivo primala od dom. zbornih područja. Plaću su trupe primale u to doba od obskrbnih odjela ustaške vojnice. Kada sam primio dužnost glavara stožera, ustaška vojnica je imala čini mi se bez Mostarske (sa njenih devet satnija) nekih 13-14 satnija. Ja sam radio u prošćenja u pogledu zapovjedanja formirao bojnu.¹⁴¹ Isto tako bilo mi je od strane poglavnika zapovjeđeno, da se uvrste u organizirane ustaške bojne i oni dijelovi ustaša, što su samostalno branili svoja mjesta, kada je nastala u jeseni 1941. god. borba sa četnicima. Ovaj je rat [rad] izvodio u glavnom stožerni bojnik (tada nadsatnik) Šinko. Te zime ravnatelj za javni red i sigurnost Eugen Kvaternik nabavio je 500 strojo-puškara (puškomitraljeza) pa ih je podijelio tako, da je najveći broj predao pukovniku Francetiću u Sarajevo kamo je Kvaternik u nekoliko navrata sam odlazio. Do ljeta 1942 koliko se sjećam bilo je formirano 13 bojni od kojih su u istočnoj Bosni prvi ustaški zdrg.¹⁴² Ustaške jedinice bile su razbacane po cijeloj zemlji: Bihać, Kostajnica, Karlovac, Samobor, Našice, Ilok, Karlovc, Banja Luka[,] područje od Sarajeva prema Drini. Ustaške vojnice - jedinice u ovom razdoblju imaju defanzivnu ulogu: obranu pojedinih mjesta. Za nekoje operacije u kojima su učestvovala ustaške jedinice, Kvaternik je određivao sam zapovjednike i jedinice. Za operaciju na Kordunu, u zimi 1941.

¹⁴¹ Pretpostavljam kako bi rečenica trebala glasiti: «Radi uprošćenja [pojednostavljenja] u pogledu zapovjedanja formirao bojnu.»

¹⁴² Po svoj prilici je pisac namjeravao reći kako je od nekoliko bojni u istočnoj Bosni ustrojen u to vrijeme prvi ustaški zdrg. Pojam zdrga odgovara po prilici pojmu brigade.

god. 1942.¹⁴³ – određen je general, tadašnji pukovnik, kome se imena ne sjećam, a koji je pred nekoliko mjeseci bio zapovjednik divizije u Mostaru. U ovoj operaciji je učestvovao i zapovjednik PTS-a Moškov, sa nekoliko snaga i sa kojima snagama nesjećam se, jer je sa operacijom sa Moškovom proaktivirao Kvaternik.¹⁴⁴ Sjećam se da je obskrbni odjel i [?] stožera ustaške vojnice ustaški pukovnik [?] Chramosta dobio zadatak da obskrbljuje trupe sa hranom. Zapljenjena stoka odvedena je i to: PTS-u u Maksimir, a drugi dio zapovjedništvu ustaške vojnice, zapovjednik Juco Rukavina naredio da se to odvodi u Zaprešić, gdje je tvornica suhomesnate robe u kojoj je on bio povjerenik. Te zime su pukovnik Juco Rukavina i državni tajnik u ministarstvu šuma i ruda ing. Mime Rosandić zajedno, čini mi se sa Delkom Bogdanićem skupili od Ličkih izbjeglica u Zagrebu jednu bojnu, jaka čini mi se oko 700-800 ljudi i uputili ih u Liku sa ciljem da se probiju do Gospića. Koliko se sjećam ovu je bojnu do Plitvičkih jezera vodio pukovnik Moškov sa bojnikom Šulentićem i Delkom Bogdanićem.

U proljeće 1942. provedena je bila operacija na Kozari koja je pro[j]ektirana kod Maršala Kvaternika bez moga prisustvovanja.

U toj akciji učestvovala je jedna improvizirana [improvizirana] bojna: dvije slabe satnije iz Banja Luke i jedna satnija iz PTS-a. Sjećam se, da je sa ovom bojnjom zapovjedao ustaški bojnik Kruno Devčić.

U zimi 1941./1942. trupama ustaške vojnice uputio sam nekoliko raspisa u kojima sam nalagao humani postupak sa stanovništvom, bez obzira na vjeru i narodnost i zapovjedio da iskoriste sva plemenita sredstva, da se narod pridobije za državu, i da već jednom bude mir. U vezi moga rada na smirivanju, upućeni predsjedništvu vlade referata i moga djelovanja među uglednim ljudima, poglavnik je bio te zime (jeseni) odredio jednu komisiju, na čelo koje je postavio svoga rođaka, ustaškog pukovnika [?] Šojata¹⁴⁵ (stanuje sa ženom). On je umro pred više mjeseci u Nikolićevoj ul.,¹⁴⁶ žena mu je Pravoslavka, sa zadacima da se na terenu ispitaју svi slučajevi proganjanja, ubijanja i pljačke i da se na licu mjesta izriču smrtne osude.

U jesen 1941 i zimi 1941/42. ja sam bio više puta kod gospođe ustaškog pukovnika Servacija, jer sam znao da je on[a] vrlo intimna sa ženom poglavnikovom, pa sam joj govorio, da učini sve potrebno kod gospođe poglavnikove, da se iz društva ukloni Luburić. Ovo sam govorio i pukovniku Servaciju. Te zime sam molio, da budem primljen poglavniku, pa sam za Luburića isto tako govorio, navodeći da je on veoma opasan, jer da je krvožedan. Poglavnik se je samo nato namrštiо, što sam ja razumio.

¹⁴³ Riječ je zimi 1941./1942.

¹⁴⁴ Taj dio rečenice vjerojatno je trebao glasniti: «..., jer je operacije sa Moškovom projektirao Kvaternik.»

¹⁴⁵ Obzirom na prezime očito je riječ o Pavelićevom rođaku s majčine strane, Marije Pavelić rođene Šojat.

¹⁴⁶ Danas Teslina ulica u Zagrebu.

U operaciji na Petrovoj gori bio je zapovjednik pukovnije [u] Mostar[u], koji je sa sobom bio poveo bojnika Šulentića. To je operacija manjeg stila u kojoj je učestvovalo do dvije hiljade ljudi. Operaciju je projektirao Kvaternik sa Moškovom, a koje su jedinice učestvovala nekih se mogao sjetiti, ali mi se čini, da je bila grupa PTS-a, bojna satnika Grabrovca¹⁴⁷ i lička bojna.

Može se u opće reći, da je taktički najveći broj ustaških jedinica bio u stavu obrane. Moja zadaća u tom periodu bila je briga da se riješe osobna pitanja, jer sve do kraja 1943. god. nikako se nije moglo ni približno ustanoviti [približno ustanoviti] brojno stanje ljudstva, broj ranjenih, broj poginulih, činovi. U tu svrhu bio je razvijen aparat. Moja je briga bila da ljudstvo bude odjeveno i naoružano. Odjeća se je djelomično dobivala od domobranstva, a djelomično iz tvornice Krapina, kamo su slata stara odijela, krpe i nabavljena vuna. Oružje se dobivalo od domobranstva, jednako kao streljivo. Jedinice su se popunjavale u to vrijeme sa ljudstvom na terenu. Popunu su vršili sami zapovjednici, pri čemu su bili pomagani od strane ustaških dužnosnika. Sa časnicima su se trupe u to doba popunjavale na terenu, kao i sa onim prič. i aktivnim časnicima, koji su službeno od stožera ustaške vojnice tražili da budu primljeni u ustašku vojniciu. Osim toga bili su obavezni služiti ustaškoj vojnici svi zakleti ustaše, među kojima je bilo dosta pričuvnih časnika. U prvo vrijeme sav se je posao popune obavljao u osobnom odjelu. U ljeto 1942. po zapovjedi poglavnika bio je u stožeru ustaške vojnice izrađen zakon o ustrojstvu ustaške vojnice.

Ljeti 1942. god. kada su pojedini ljudi kao Moškov, Kvaternik, Juco Rukavića, Luburić, [Erih] Lisak, [Vilko] Pečnikar, [Ivo] Herenčić postali suviše samovoljni i razvili se u prave «rasove» prevladalo je mišljenje da se stvori jedno zapovjedništvo, pod imenom ustaška vojnica i da se svi oni ljudi na taj način stegnu i urazume. Na predlog Andrije Artukovića, poglavnik je iz Pešte pozvao Hrvata, mađarskog penzioniranog pukovnika [Dragutina] Balenovića, koji je bio ustaša i za vrijeme emigracije ustaše, kao mađarski časnik, pomagao. Tako je u ljeto 1942. god. imenovan zapovjednikom ustaške vojnice Balenović, kojemu je obećano da će imati položaj ministra. U sastav ustaške vojnice ušli su: tadašnji U.V. u užem smislu, PTS-a, UNS [Ustaška nadzorna služba], UPZ [Ustaški prometni združovi],¹⁴⁸ koji su bili u formiranju, ustaške pripreme, oružništva.

Pošto su za mene iznijeli da sam filozof i teoretičar, da nisam dobrovoljno odnosno dovoljno praktičan, smijenili su me u augustu 1942. Ja sam se iza toga liječio od reumatizma mjesec dana, a zatim sam bio bez posla nekoliko mjeseci. U zimi 1942/43, ne sjećam se točno kada, ali mi se čini nekako krajem mjeseca siječnja određen sam kao nadzornik svih vojnih škola. Prije toga sam

¹⁴⁷ Po svojoj prilici riječ o Martinu Grabrovcu, prijatelju ustaškom emigrantu i ustaškom časniku (vidi životopis Martin Grabrovca u *Tko je tko u NDH*, 135).

¹⁴⁸ Kako je tadašnji pojam zdruk u pravilu pisan korijenskim pravopisom, to je u tekstovima toga vremena uobičajena kratica za te zdrukove bila UPS, a ne UPZ. Sličan problem susreće se i kod uporabe kratice PTS.

molio, da mi se odobri da odem u inozemstvo, bilo u kojem svojstvu. Poglavnik je načelno bio pristao, pa ja [je] zatim zajedno sa ustaškim pukovnikom Balenovićem odlučili [odlučio] da mi se povjeri dužnost vojnog izaslanika u Pešti. Kada je to već bilo na aktu potpisano, rasovi su omeli kod poglavnika navodeći da se ja izvlačim. Pukovnik Balenović nije uspio jer se rasovi nisu dali slomiti. Ispod njegovog zapovjedništva odmah su ispali PTS, UNS [i] oružništvo. Nato je Balenović napustio poslije 4 mjeseca svoga rada u Zagrebu i vratio se natrag u Peštu, da živi kao mađarski penzionirani časnik.

Čitavo vrijeme kao nadzornik vojnih učilišta, bio sam kod generala [Slavka] Štancera¹⁴⁹ u njegovoj kancelariji nekoliko puta, jedanput sam posjetio Varaždin, a jedanput zastavničku školu u Zagrebu. Ovo [Ovaj] je položaj za jednog časnika sasvim suvišan, jer za nastavu je postojao nastavni odjel, u kojemu je bilo nekoliko veoma spretnih časnika, koji su veoma dobro rukovodili nastavom. Ja sam dakle od augusta 1942. i [do] kraja aprila 1943. šetao.

Na Uskrs 1943. god. mislim 1. maja ili krajem aprila dobivena je u Zagreb depeša, da je Gospić napadnut sa sviju strana i da je zapovjednik pukovnik Gospića¹⁵⁰ odlučio da napusti grad. Međutim, druga depeša glasila da se grad neće napustiti, ali se moli, da odmah dođe u Gospić zapovjednik područja Lika pukovnik Servaci. Pošto je Servaci simulirao neku bolest, on je poglavniku predložio mene, jer sam bez posla. Ja sam zatim dobio zapovjed da avionom krenem za Gospić radi dizanja morala kod pučanstva. U Gospiću je bio zapovjednik trupa general [Artur] Gustović. Ostao sam u Gospiću par dana pa kada sam vidio da je moje prisustvo tu smiješno, jer u Gospiću već postoji zapovjednik posade, a tu su i svi drugi državni funkcioneri, krenuo sam natrag. Kada sam bio na uzletištu pogođen sam iz puške u leđa. Odmah sam avionom prenešen u Zagreb u bolnicu, gdje je pronađeno, da mi se je zrno zadržalo u jetrima, uslijed čega trpim veoma na probavi. Bio sam u bolnici mjesec dana, a zatim sam bolovao kod kuće sve do mjeseca septembra 1943.g. Liječnik koji me je liječio pred Nelom Ibler obećao mi je, da će učiniti da budem stalno nesposoban. Ovom se liječniku više imena nesjećam,¹⁵¹ jer je nedavno otišao u partizane. O ovom sam sa gospođom Ibler često govorio i uvijek želio, što mi nije uspjelo, da budem stalno nesposoban.

U mjesecu septembru ponovno me je poglavnik imenovao glavarom stožera ust. vojnice. U to vrijeme bilo je formirano 5 ustaških zdruk[ov]a, pored ustaških bojna koje su bile u sastavu domobranstva (domobranskih gor.[skih] i lovačkih zdrukova) i u sastavu legionarskih divizija. Ti su zdrukovi bili: u Sarajevu, Osijeku, Karlovcu, Gospiću, Livnom (detalje u toj stvari zna bojnik Šinko kao organizacijski časnik). U to doba ust. vojnica činila je sastavni dio

¹⁴⁹ Riječ je o generalu Slavku Stanzeru. Tijekom Drugog svjetskog rata, njegovo je prezime u različitim tekstovima pisano i na način na koji je naveden u članku, kako se i sam potpisivao, ali nije bilo rijetko ni navođenje prezimena u obliku «Štancer», napose u novinskim člancima.

¹⁵⁰ To je trebalo vjerojatno glasniti: «...da je pukovnik [?] zapovjednik Gospića...».

¹⁵¹ Pretpostavljam kako bi mogla biti riječ o dr. Stanku Ibleru, koji je u spomenutom dokumentu, HPM, Izjava, sastavljenom 22. lipnja 1945., naveden kao «kapetan JA».

Hrvatskih oružanih snaga, bilo je zajedničko zapovjedništvo, opskrba oružjem i municijom, opremom, hranom i novcem dobivalo se je od Minorsa. Stožer je imao dva odjela: osobni i opći odjel. Inače je cijela Hrvatska vojska bila stavljena pod zapovjedništvo Nijemaca, pa tako isto i ust. vojnica.

Razlog zbog čega su me ponovno pozvali, da preuzmem dužnost glavara stožera je taj, što je navodno otkriveno da se tadašnji glavar stožera generalštabni pukovnik [Oton] Čus [Čuš] sastaje sa glavarom glavnog stožera generalom [Ivanom] Prpićem tajno. Na sastancima da kritiziraju rasove, i da govore u [o] obnovi stare Austrougarske monarhije. Nezna se točno zašto je pukovnik Herenčić bio spremio atentat na generala Prpića, general Herenčić je navodno [bio] šef «crne ruke», koji nije u potpunosti uspio. Poslije ovoga, general Prpić koga su Nijemci simpatizirali, otišao je stoga u Slovačku, a pukovnik Čus [Čuš] ustaški, kada je smijenjen, razbolio se i otišao jednom penzioniranom pukovniku, koji je oženio njegovu sestru u Austriji. Tu je produžavao nekoliko puta bolovanje, koje mu je poglavnik odobravao dok na kraju nije zatražio penziju, što mu je usvojeno. Navodno su Prpić i Čus [Čuš] stajali sa ing. [Ivanom] Bulićem u tijesnoj vezi sa starim Kvaternikom, koji [se] je prikazivao prijatelj[em] Nijemaca, a u stvari je intenzivno pripremao povratak stare monarhije.

Kada sam u jesen 1943. god. došao na mjesto glavara stožera ust. vojnice uočio sam, našto sam bio upozoravan sa svih strana, od strane poglavnika i članova glavnog ustaškog stana, do ust. vojnice, nema školovanih časnika.¹⁵² Tada je u Hrvatskoj vojsci bio imenovan od strane Nijemaca inspektorom Hrvatskih oružanih snaga general [Hans] Juppe. Njegova je zadaća bila da reorganizira Hrvatsku vojsku i da putem raznih škola i tečaja učini potrebno, da se dobije što veći broj časnika i specijalista. Tako su iz cijele vojske slati časnici i ljudstvo u Njemačku na školovanje što je sve general Juppe organizirao. On je dao ideju, da se iz svih trupa izaberu najbolji dočasnici i da se šalju na školovanje u Štokerau [Stockerau]. Tako su poslata u Štokerau [Stockerau] tri partije dočasnika, koje su tamo ostajale po tri mjeseca, a 4 mjeseca su ostajale u kursevima u Zagrebu. U zimi 1944. poslata je jedna partija «jurišnika» dječaka ustaša iz 7 i 8 razreda srednje škole, isto tako u Štokerau [Stockerau] (Austrija logor).¹⁵³ Ovo je prikupljanje organiziralo zapovjedništvo ustaške mladeži. Ova je partija ostala u Njemačkoj pet mjeseci. U Hrvatskoj je bila na dopunskoj zadaći odnosno obuci oko 2 mjeseca, pa je zatim promaknuta u čin zastavnika. Osim toga osjećala se je velika oskudica u obstrbnom osoblju, zbog čega su već prije moga dolaska bili osnovani tečajevi za časnike i dočasnike, za časnike i dočasničke kandidate. Ovi su tečajevi produžili i dalje. U opće u ovom periodu sa cijelom nastavom i organizacijom rukovodi general Juppe,

¹⁵² Pretpostavljam kako bi kraj rečenice trebao glasniti: «..., da ustaška vojnica nema školovanih časnika.»

¹⁵³ U Stockerau, u blizini Beča, nalazile su se velike vojne preostale još iz razdoblja Austro-Ugarske Monarhije. Te vojne, kao i mjesto Stockerau, poznato je u hrvatskoj vojnoj povijesti po činjenici da je tamo tijekom Drugog svjetskog rata vršena izobrazba pripadnika hrvatskih legionarskih postrojbi.

koji u tu svrhu imade vrlo razvijen stožer. General Juppe je u kratko vrijeme postao vrlo utjecajan. On kod poglavnika svakog dana i u njega poglavnik ima neograničeno povjerenje, ne samo u pogledu nastave i organizacije, već i u pogledu vođenja operacija, a pogotovo u pogledu svršetka rata – na koji će utjecati Njemačko tajno oružje.

U januaru ili februaru 1944. po zapovijedi poglavnika prebačen [je] iz Livna u Zagreb Bobanov V. zdруг, sa ciljem da se odmori, popuni sa časnicima, dočasnicima, ljudstvom, oružjem, i opremom i da se zatim uputi u Tuzlu. Među tim kada je [Rafael] Boban došao u Zagreb, on je stavio poglavniku predlog da on krene u Podravinu odmah, pa da tako osigura Zagreb od Bilogore (u stvari lukavi Hercegovac nije htio na Drinu). General Juppe je ovo odobrio i Boban je poslije nekoliko dana upućen u Podravinu. Tamo je mobilizirao ljudstvo i postepeno popunjavao svoj zdруг.

Poglavnik [se] je služio [složio] sa generalom Juppejom krajem 1943. da se dobrovoljačka pukovnija u Imotskom, sa kojom je zapovjedao general [Franjo] Šimić da se pretvori u ustaški zdруг, što je samo djelomično uspjelo: taj je zdруг imenovan VI. ustaškim zdругom, ali ni u pogledu brojnog stanja starješinskog kadra niti borbenosti, nije predstavljao neku vrijednost. Ovo je bio zapravo ustaško domobranski zdруг, jer su neke jedinice ostale i dalje domobranske. Ljudstvo je bilo stacionirano u svom rodnom kraju.

Kada je 9. septembra 1943. kapitulirala Italija, Dalmatinci su u Zagrebu sazvali skupštinu, da će svi krenuti za Dalmaciju, gdje će razoružavati Talijane. Među tim javilo se je svega oko 80 ljudi. Pošto su u sjevernoj Dalmaciji postojali neki dijelovi ust. vojnice, to je odlučeno da se stvori VII. ustaški zdруг, sa sjedištem u Kninu. Poglavnik je odredio generala Servacija, tadanjeg pukovnika za zapovjednika područja Sjeverne Dalmacije i Hrvatskog Primorja. Servaci je poveo sa sobom ustaškog pukovnika Seletkovića i ust. dopukovnika [?] Kečeta, a sam je sebe i ako je Kečet bio naznačen privremeno za zapovjednika, imenovao zapovjednikom zdругa. Ovaj zdруг nije imao uvjeta da se razvije. Tu su bili četnici koje su Talijani organizirali i koji su bili veoma jaki. Komunikacije odnosno osiguranje istih od prepada partizana, Nijemci su povjerali četnicima u glavnom, a da se nebi zamjerali četnicima, nisu htjeli pomagati ustaše. Tako je taj zdруг ostao na drniškoj bojni.

U zimi 1941/42. postrojnik Lovro Sušić od svojih ljudi, koji su bježali iz Slunja u Zagreb odlučio je formirati jednu ustašku bojnu (Sušić je bio narodni zastupnik u Slunju). Postrojavanje ove bojne bilo je povjerenje satniku Kučiniću, a mislim da ju je odveo prema Vagancu, ust. satnik Kurelac. Tada je stvoren plan da se organizira VIII. ustaški zdруг, u dolini rijeke Une. Za zapovjednika bio je određen ust. bojni [Petar] Dujić, sa sjedištem u Kostajnici i sa bojnama: u Kostajnici, na Vagancu, i u Petrinji. U ljeti 1944. god. ministar Vokić (ustaški krilnik) organizirao je IX, X i XI. ustaški zdруг. Ovi zdругovi su nastali od prometnih zdругova, koji su ušli u sastav ust. vojnice i dijelova ustaških, koji su se zatekli u području Mostara, Banja Luke, i Travnika (9. u Mostaru i 10. u Banja Luci, a 11 u Travniku). XII. ustaški zdруг trebao je biti for-

miran u ljeto 1944. u području Tuzle, ali do njegovog formiranja nije došlo, već je sve ostalo na pokušaju. Kladanjska bojna trebala je poslužiti kao osnova.

Za prvog zapovjednika bio je predviđen ustaški pukovnik [Emil] Lahovsky koji se poslije pošto su ustaške jedinice u Tuzlanskom bazenu raspršene vratio u Zagreb. Zatim je bio određen za zapovjednika pukovnik (kasnije general) [Slavko] Cesarić, koji je ponovno pokušao organizirati zdrug, ali niti on nije uspio. Zapovjednik IX. ustaškog združenja bio je ustaški dopukovnik [Krešimir] Kuraja, na kraju ust. potpukovnik [Vladimir] Majer¹⁵⁴ zapovjednik X. ust. združenja bio je general i ust. pukovnik [Vladimir] Matikoš [Metikoš],¹⁵⁵ zapovjednik XI. ust. združenja bio je ust. potpukovnik Matković.¹⁵⁶ Ustaška vojnica u ovom periodu bila se je povećala brojno stanje: ušli su u sastav prometni združenja (oko 11 – 12.000/ 6-7 i 12 združenja/ sjeverna [i] srednja Dalmacija i Tuzla) ponazivali [pokazivali] su veliko brojno stanje, a kada je došlo do stvarnosti, pokazalo je da su te brojke nerealne.

Ja sam u ovom periodu naročito težio da časnici zaista postanu časnici, da se okane pijanja, kartanja, ženskarenja, da budu disciplinirani i u svakom pogledu časni ljudi. U tom sam smislu izdavao zapovjedi, a u svom stožeru govorio. Isto tako sam težio, da se popravi i dočasnički kadar pa sam izdavao zapovjedi, da se dočasnicima održavaju satovi iz pravila službe (moralna nastava).

U ljeto 1944. god. ministar unutarnjih poslova dr. Lorković i ustaški krilnik [i] ministar vojske Vokić pokušali su Hrvatsku vojsku izručiti Englezima. Ovo je rađeno preko narodnog zastupnika sa Visa [Ivanka] Farolfija, koji je bio posrednik. Među tim u ovo je bilo upućeno više ljudi, koji su u neopreznosti stvar otkrili pred nekim Njemačkim prijateljem.¹⁵⁷ Govori se čak da je jedan Njemački vojnik koji savršeno govori Engleski, odigrao ulogu člana Engleske tajne službe (I.S.) pa je stvar otkrio. Pripremu su na ovom poslu trajale dugo vremena. Zadnjih dana prije samog otkrića bili su rastureni i letaci, u kojima se predviđalo reorganizacija Hrvatske vojske. Kada je smijenjen sa položaja ministar vojske Vokić, tada je smijenjen i tadašnji glavar glavnog [stožera]

¹⁵⁴ Pretpostavljam kako je riječ o ustaškom dopukovniku Vladimiru Majeru. Prema HPM-u, Optužnica, I., Majer je rođen u Iloku 1911., a prije 1941. bio je pričuvni poručnik Jugoslavenske vojske. Kao i T. Sertić, i on je suđen u rujnu 1945. u Beogradu u skupini od 34 visoka časnika HOS-a. Prema članku «Vojno veće Vrhovnog suda Jugoslavije osudilo je na smrt 17 Pavelićevih generala i viših oficira», *Borba*, god. X, br. 231, 23. rujna 1945., 5., i Majer je bio u skupini časnika osuđenih na smrt.

¹⁵⁵ Prema podacima u *Tko je tko u NDH*, 268, general Metikoš je u to vrijeme bio zapovjednik Operativnog područja Lika (4. ustaškog stajaćeg združenja).

¹⁵⁶ Iako bi se moglo pretpostaviti kako je riječ o Ivici Matkoviću, jedno vrijeme istaknutom zapovjedniku u Ustaškoj obrani (odnosno u Ustaškom obrambenom združenju), čiji je životopis objavljen u *Tko je tko u NDH*, 261., ipak treba istaknuti kako se iz dostupnih podataka, te spomenutog životopisa, ne može potvrditi njegovo zapovijedanje postrojbama na terenu. Stoga treba ipak vjerovati kako je riječ o nekom drugom istaknutom ustaškom zapovjedniku istog prezimena.

¹⁵⁷ Riječ je o službenoj Pavelićevoj verziji koja nema potpore u njemačkim dokumentima.

[Fedor] Dragojlov, na čije sam mjesto došao i ja. To se je dogodilo nekako polovicom septembra.

Kao glavara stožera ust. vojnice, zadnji nekoliko mjeseci, poglavnik me nije primao na referate, naročito što se tiče osobnih poslova, što je njegov bio običaj u početku. Sve je te referate: promaknuće, imenovanja, odlikovanja, donosio poglavniku sam ministar Vokić. Kada sam pitao generala [Viktora] Prebega, koji je bio župan pri poglavniku, i koji je određivao vrijeme prijema, on je meni prosto odgovorio: «Vi imate svoga ministra».

Kada sam preuzeo dužnost glavara glavnog stožera Minorsa, poglavnik me je prvih dana znao pozvati na telefon, a bio sam i primljen. Odjednom se je situacija okrenula. Od oktobra mjeseca više me nije nikada pozvao na telefon, a niti me je htio primiti. Ja sam na jednoj večeri u stanu [Božidara] Kavrana krajem septembra održao je[dan] kratak govor, gdje sam kazao, da naš istočni grijeh dolazi od nerazum[nog] rada iz prvih dana. Jer da se je slušalo moje predloge u pogledu postupanja sa pučanstvom raznih vjera i narodnosti, ne bismo bili uludno prolili toliko krvi. To je Luburić saopćio poglavniku. Glavni ravnatelj za javni red i sigurnost Erih Lisak poglavnika je uvjerio, da je spreman dignuti nekakvu kontrarevoluciju.¹⁵⁸ Meni su ljudi rekli, da budem oprezan jer mi samo ustaška ruka prijeti. Zbog toga sam iza toga u stanu postavio stražu. Nagovaranje da idem poglavniku, da se ispričam, nisam mogao izvesti, jer me poglavnik nije htjeo primiti, i ako sam preko generala Prebega, ministra Sušića i Artukovića molio da budem primljen, ali ne, da se ispričam, već da mu izjavim svoje mišljenje u pogledu rata i da kažem da je rat vojnički odavno izgubljen, pa da treba tražiti druge puteve. Ja nisam primljen ikako što je za mene značilo životna opasnost. Stoga sam se u dva govora o njemu najljepše izrazio.

Kao tako zvani glavar glavnog stožera, ja sam samo bio figura. Nisam imao nikakvog utjecaja na operacije, koje su izvodili Njemački generali. Na odgovore [dogovore] u prvo vrijeme kod poglavnika i ministra vojske, a kasnije kod generala [Đure] Grujića, ja nisam nikada bio pozivan, već general Moškovi, Luburić, general [?] Anleb, general Juppe, ministar vojske, admiral [Nikola] Steinfel, šef operativnog odjela, general-štabni pukovnik [Dragutin] Helbich.

U novembru je general Grujić dao ideju generalu Juppeju da sve se ustaške i domobranske jedinice u pojedinim područjima zaokruže u «elpsepa» [?] da se na taj način izvrši potpuno stapanje, da se stvore improvizirane divizije, jer za stvaranje divizija formacijskog sastava nema vremena, nema ljudstva niti potrebnih sredstava. Ovo je general Juppe prihvatio kao genijalni predlog, pa je tako otpočeto stvaranje divizij[a] kojih je pri kraju bilo 18. Iza toga su sve divizije formirane u zborove. Ja na tom poslu nisam radio. Iza toga je mislim u decembru, stvoren glavni stan. Kao glavar stožera bio je već unaprijed od strane generala Juppeja predložen general Grujić, koga je inače poglavnik simpatizirao. General Grujić je poglavniku, kada mu je ovaj saopćio imenovanje

¹⁵⁸ Pretpostavljam kako bi zadnji dio rečenice trebao glasiti: «..., da sam ja spreman dignuti nekakvu kontrarevoluciju.»

kazao, da bi on radije bio zamjenik, a kao glavar stožera vrhovnog zapovjednika bolje bi bilo da se odredi neki ustaša, po profesiji vojnik, a prema svima neutralan, pravičan, kao na pr: general Sertić ne trpi Moškova i Luburića pa bi njihove trupe [bile] zanemarene. Osim toga bilo je već ustaša, koji su izdali ustaše. U glavni stan trebali su ući: glavar stožera glavnog zapovjednika, glavar stožera Minorsa, šef operativnog odjela, zapovjednik PTS-a zapovjednik ustaške obrane, glavar stožera ustaške vojnice, zapovjednik oružništva, glavar upravnog stožera, zapovjednik redarstvene straže, zapovjednik zrakoplovstva, zapovjednik mornarice, sa njegovim glavnikom stožera zapovjednik radne službe, dva generala za posebne zadaće, ministar oružanih [snaga]. Sjednice u glavnom stanu održavane su svega nekoliko puta. Te sjednice nisu imale karakter ozbiljnosti, sa obzirom na zvučnu titulu same institucije.

Tu je general Grujić čitao akta, koja su mu bila upućena od raznih zapovjednika i pred svima je od poglavnika tražio odobrenje za riješavanje. Kasnije je to prestalo. U pogledu formiranja i organiziranja kakvih jedinica kao i zapovjednika, to je već kod poglavnika unaprijed riješeno. On je kazao, Luburić je ponovio, a ostali su kinnuli glavom. Zatim je pukovnik Helbich, kao šef operativnog odjela na karti pokazao stanje na bojištima.

U jesen 1944. javno mišljenje zahtjevalo [je] sjedinjavanje vojske. To su tražili i ustaše i neustaše, i domobrani, domobranski časnici. Na tome je posebno insistirao inspektor general Juppe. Stoga je simbolički otpočeto najprije sa udarnom divizijom, u koju su primljeni ljudi iz ustaških i domobranskih jedinica. Svi moralni ljudi htjeli su jednu sasvim novu Hrvatsku vojsku, niti ustašku niti domobransku. Poglavnik je često mijenjao mišljenje, izdavao zapovijedi i opet ih mijenjao. U glavnom stožeru neki crtač izradio je nekoliko varijanata za odjeću, što je spremio bojnik Šinko. Poglavnik je bio čas za ustašku vojsku, čas za mješovitu, čas za jedinstvenu Hrvatsku vojsku. Iz glavnog stožera su mu bili poslati nacrti. On je sam radio na nacrtima za odjeću, pa je konačno ispalala neka improvizacija: odjeća nije bila jedinstvena, a niti je vojska bila ujedinjena.

Zadnjih mjeseci slom Njemačke svi ljudi [koji] zdravo pamte bili su uočili. Ja sam ovo posebno isticao, zbog čega su me više puta napadali. Na nekako dva mjeseca prije sloma na tajnoj sjednici «rasova» kod poglavnika posebno [su] me napao [napali] Luburić i Moškov. Među tim do zadnjeg časa bilo je ljudi koji su vjerovali u Njemačko tajno oružje.

Nekoliko dana prije povlačenja, sastala se vlada, kao što se je čulo na jednu sjednicu, na kojoj je bio Njemački poslanik, Njemački generali i general Grujić. Na toj sjednici kao i na drugima donešene su odluke, koje su mi bile saopćene tek noći pokreta. Još nekoliko momenata prije moga odlaska, ja sam zadnji napustio ministarstvo, došao je jedan gospodin da u ime svoje i u ime svoje rođakinje dr. [Nele] Ibler, koja nije [mi je] ponovno i istovremeno telefonirala, kaže da ostanem u Zagrebu, gdje ću se kod njih skloniti prvih nekoliko dana, a kasnije ću se prijaviti vojnim vlastima. Ovaj mi je gospodin rekao: «Ja vam garantiram, da vam se neće ništa dogoditi, jer je svima poznato, da ste pošten

čovjek, da ste radili uvijek na smirivanju, već da ste to osuđivali kod kompetentnih u društvima.» Ja sam o tome razmišljao godine, ali sam mislio, da nebi bilo karakterno u zadnji čas kao šef napustiti svoje ljude iz ureda, a osim toga je bila proširena fama, da će u Zagrebu ostati Luburić zadnji, pa će poubijati sve koji zaostanu.

Što se tiče moga ustaškog uvjerenja, to nije u nikakvoj vezi sa fašizmom i sa nacio-nalcocijalizmom [nacional-socijalizmom]. Ja sam svojim časnicima govorio, a to je registrirano i u dnevnoj štampi, da ustaški pokret nije identičan sa fašizmom i sa nacionalsocijalizmom, već da je to narodni pokret jednog naroda koji proživljuje svoju romantiku u nacionalnom smislu, kao što su takvu romantiku drugi narodi počeli proživljavati poslije Francuske revolucije pred 150 godina.

Ja sam djete siromašnih seljaka, pa sam jedino, kada je u pitanju narod, mislio na socijalnu pravdu, a ove u bivšoj Jugoslaviji nije bilo, jer je ona mislila da svi oni koji se ne daju iskorišćavati od beogradskih kapitalista nisu patrioti.

Neka bi poslije ovih idejnih borbi, koje su proživjeli ostali europski narodi mnogo prije poslije [posljednjih] krvavih borbi, Hrvatski narod je novom putu našao sebe i svoj konačni – slovenski mir.

S U M M A R Y

TOMISLAV SERTIĆ, THE USTASHA COLONEL AND GENERAL OF CROATIAN ARMED FORCES

The author presents a biography of the Ustasha colonel and general of the Croatian Armed Forces Tomislav Sertić (1902-1945), one of the most prominent figures of the Croatian military history of WWII. T. Sertić is presented as a professional officer who, after becoming conscious of the Croatian position in Yugoslavia and the position of the Croatian officers in its army, joined the Ustasha movement as a possible force for creation of a free Croatia. However, during WWII he did not hesitate to assist many of those that were persecuted by the Ustasha authorities, while continuing to defend the Independent State of Croatia (NDH) and to hold high-ranking military positions. Squeezed between challenging ideologies and politics Sertić tried, just as many others, to survive in unbeatable war conditions. Nevertheless, in 1945 the Yugoslav Communist authorities, not taking into account his active participation in helping the persecuted, sentenced him at a typically Communist trumped-up trial to death that was carried out.